

Hangfelvételek

Gyűjtés ideje: 2008. Augusztus 3.

Gyűjtés helye: Szilágysámson

Adatközlők: Bántó Imre, született 1937

Sámi Emma, született 1942

Bántó Irma, született 1965

Szilágyi Szabolcs, született 1958

Gy: Szűrnek vörösbort Sámsonba?

B.I: Nem nagyon, Otellóból csináltak.

Gy: Ismert a kadarka Sámsonban?

B.I: Há van néhány tű, de ritka.

Gy: Mindig fehér borokat termeltek?

B.I: Vót piros bor is, mert a Kis hegyen és a Rigó hegyen nagyrészt Otelló vót.

Gy: És abból hogy szűrtek piros bort?

S.E: Azt általában hagyták egy napot a *monton*, hogy legyen szép vörös.

B.I: Papámnak általában piros bora vót, me egy darab szőlője vót a Kis hegyen, meg egy nagy a Rigó hegyen. És ott sok vót az Otelló szőlő, és sok vót a piros bor.

Gy: Milyen piros bort szűrtek?

B.I: Sötétet, vöröset.

Gy: Melyik bornak van nagyobb becsülete a pirosnak, vagy a fehérnek?

S.E: Há, eladni a fehér, de saját használatra inkább a pirosat használták.

Gy: Nem azért használták a pirosat, hogy a fehéret tudják eladni?

S.E: Nem, me' ha valaki beteg vót, az jó vót, inkább piros bort használtak. Hallod vót sok piros bor öregpapádéknak is, meg az öreg Boros Andráséknak is. Osztán én mindig vittem a bort Zilahra eladnia az öreg Boros Andráséktu, me az öregasszony azt mondta, hogy ük adják 5-be, én meg ott eladtam 10-be. Osztán meghallotta öregmamád, osztán – jaj fiam, há gyere adom én 3-ba is csak vigyed, az öreg papó ne tudja, me há ki kellene fizetni az adót. Persze mindig jó

jöttem vele, de nem vót az se kicsi dolog. Papád segített az állomáshoz kivinni. Úgy vittük a 10 literes korsót a hátunkon!

Sz.I: V.A. mesélte, hogy kísérte kiaz apját Ökörítőra a vonathoz, ment vitte egy hétfő reggel Károlyba a bort, *muskotárbort*. Osztán mikor vette le a válláru, és össze vót kötve mit tudom én a két korsó, és amiko' vette le a válláru összekoccant a két korsó. Az egyik 10 literes korsó teljesen eltört, a jó *muskotárbor* meg elfolyt. De nem is az övék vót a *muskotárbor*, hanem nem is tudom, Vargáéktu vették. Vette a *muskotárbort* a faluba olcsóbban, és adta Károlyba drágábban. De eltört a *muskotáros* korsó. Osztán azt mondta: na menjé fiam haza, de ne mondjál Juliska nénédnek semmit. Hadd e', lesz valami.

Gy: Jó pénzelték a Sámsoniak a borból?

S.E: Há' abbu pénzelték fiam. Nem vót akko' mibü másbu, csak a borbu, pálinkábu.

B.I: A kollektívbe Furminbu, meg Merlotbbú csinálták a vörös bort.

Gy: *Csigert* azt hogyan, miből készítették?

S.E: Azt is Otelló szőlőből.

Sz.I: Már beszéltük, hogy Sámson szőlőtermő vidék vót és gazdagabb vót, min a szomszédos falvak?

S.E: Gazdagabb, gazdagabb, sokka' gazdagabb, me' Erkeden is Kusalyban is olyan szegénység vót.

B.I: Erkeden még most is csak piros bor van.

Sz.I: Azt mondta a Domokos Béla felesége, hogy miko1 ő kisgyermek korába jött Sámsonba, azt hitte hogy Sámsonba blokkok vannak. Me' a Laczi Mihály háza, a Kis A J-ék, a Gombos Gyuláék, a Felszegen sokké olyan nagy vót, hogy azt hitte, hogy az blokk. Városon még nem vót, és miko' ide eljött nem tudta, hogy ez város, vagy falu.

B.I: A Királyleánykát a kollektív telepítette legelőbb, meg a Járdoványt. M'e abbu' lehetett csak sampánt csinálni, pezsgőt.

Gy: A kollektív idején azt jelenti, hogy pezsgőnek természetették a sok szőlőt?

S.E: A Járdoványt, meg a Királyleánykát. De vitték is azokat el. Külön szedtek minden fajta szőlőt. Nem is volt királyleányka a kollektív előtt.

Gy: Honnan hozták a szőlőoltásokat?

B.I: Csombordru, meg Balázsfalva. Fehér megyében van, két kilométer Enyedtól. Kolozsvártu – mit mondjak - vagy 30 kilométerre van.

Gy: Az is szőlőtermő vidék.

B.I: Há dombvidék ott az egész. Csak 3-4 kilométer a völgy csak.

Gy: Milyen eszközei voltak a kerülőnek?

B.I: Há' botja meg kisbaltája. Kisbalta a kezibe. Azé vót kisbalta, me' az akkori kerülők kivágták a gazokat, a *csetkeket* az útru.

S.E: Akko' nem vót *csetek* a szilásokba. Az egész évbe került, fiam. Az meg vót fogadva a kerülő, és egész évbe került.

B.I: Télen vagy kétszer, háromszor kiment a hegyre. Nem vót egész télen kinn.

S.E: Télen tudod mé ment ki a hegyre? Me1 vót akko' is olyan, hogy egyik ellopta a másikébu a karót.

Gy. A kerülő takarította az útszél't?

B.I: Igen. A gypű az a kerítés, ami körbevette a hegyet. Ez általába' élő kerítés vót, bokrokbu. A *res* meg az a nyílás a kerítésen, a gypűn, ahun át lehet menni.

S.E: A *hácskó* meg az, amin úgy átléptünk, átugrottunk rajta.

B.I: A *hácskó* az, ami így felállított cövekek át vótak fonva fűzfavesszővel, és azt át kellett lépni. Az vót a *hácskó*.

Gy: A hegybírónak volt pecsétje is?

B. I: Ó, hogyne!

S.E: Megválasztották a gazdák. Az nem kapott fizetést fiam!

B.I: Tiszteletbeli hivatal vót, előkelő ember vót. Sok szőlője vót, okos ember.

Sz. I: Azé, me' iskolába nem jártak vótak okos emberek. A tapasztalatukbu okultak. Vót aki se a magáébu, se a másébu nem okult. Olyat választottak meg, aki tudott okos döntést, okos tanácsokat adni.

S.E: Például Szilágyi Laci nagyon ügyes ember vót. Nagyon jó tudta magát forgatni. Vót sok szőlője, a borát e' tudta árulni. Nem csinált láncos bort.

Gy: Mire mondják, hogy láncos bor?

S.E: A csinált bor. Vót sok Rizling szőlője. Abbu nem lehetett csinálni sampániát.

B.I: Meg Kirjárnak táblák vótak tiszta rizling szőlők.

Gy: A rizlingnek fehér bora volt?

S.E: Persze fehér, mint a gyöngyszem, mint a víz.

B. I: Vót annak egy Lányka tábla, Sászlár tábla. Egy tábla Fehérleányka.

S.E: De ott a pince körül vót vegyes szőlő is. Csecses szőlők, iros Sászlár, fehér Sászlár. Azok azé' vótak, me' jöttek a vendégek, osztán akko' mindig onnan kellett szedni.

Sz.I: Azt mondták a régi öregek, hogy Kirjáknak az apja olyan adó-vevő, minek is mondják ma? Kereskedő vót? Megbízta, hogy keressen vevőt, meg adja e' a birtokokat. Ű adta e', megszabta az árat, és úgy szabta meg, hogy még neki is maradjon belőle. Eladta ezt a földet a mocsolyaiaknak, és alul a földé megkapta azt az árat a mocsolyaiaktól, amit a gazda kért az egészé, és annyi megmaradt neki, hogy a többi földet megvette magának. Idejött, épített ide házat, és betelepítette szőlőve' azt a dombot. Az apja vette meg, és a fiának adta. Nem tudom, mi a neve annak, aki ezze' foglalkozik. Valami ügyvédféle?

Gy: Régen is csinálták a bort?

Sz.Sz: Régen nem csinálták, mint most. Szőlőbü csinálták, nem tettek belé cukrot, meg mindenfélét. Ezt vagy 20 éve csinálják, hogy keverik vizzate'. Régen amennyi vót, annyit ittak. Nem, mint most, hogy egy veder szőlőbü csinálnak pár veder bort.

S.E: Ugyi Szabolcs akinek nem vót az nézte.

B.I: Nem vót az embereknek télen mán boruk csak a kulák embernek.

Gy. Akkor vettek a kulákoktól bort?

Sz.Sz: Itták a vizet.

Sz.I: Elmentek a pincéje előtt sokszo, hogy kínálja meg őket.

Gy: Régen nem volt divat a kínálgatás a hegyen?

Sz.Sz: Dehogy nem. Miko' vót sok bor. Miko' meg nem, akko' meg e'bujtak, hogy ne kelljen behívni valakit.

Gy. Volt olyan?

B.I: Vót elég, még most is van.

Sz.Sz: Van aki eljár sokszo' a hegyen, hogy hívják bé.... Azt mondta a zsidó a finak mik' halt meg, hogy tudd meg fiam, szőlőbü is lehet csinálni bort.

B.I: Tudja meg, hogy szőlőbü is bort lehet csinálni. Akko azt jelenti, hogy ük se abbu csinálták.

Gy: A zsidóknak is volt szőlőjük?

B.I: Vót sok, sok szőlőjük vót, földjük.

Gy: Akkor az árulás mellett még dolgoztak is?

Sz.Sz: Dolgoztak nekik az emberek, nem ők dolgoztak, ne azt hidd. Vót aki sokat járt oda a kocsmába, osztán ment el előtte, de nem ment bé, me' nem vót pénze. Osztán azt mondta a zsidó, hogy gyere bé, me' ha nem jössz úgy is felírlak. Ha nem ment bé úgy is felírta.

B.I: Év végén kellett fizetni.

Sz.Sz: Oda is ment a gatyája az embernek.

2. Gyűjtés helye: Szilágysámson

Gyűjtés ideje: 2008. augusztus 10

Adatközlők: Bántó János, született 1926. Szilágysámson

Varró Piroska, született 1928, Szilágysámson

Felekezetük: református

Gazdaság helyzetük: kisgazdálkodók, szőlősgazdák, a férfi apja a falu kocsmárosa, boltosa volt

Gy: A hegyközségről szeretnék kérdezni. Volt Sámsonba, és hogy működött?

B.J: Vót régen, persze hegyközség, és hegybíró is vót. És akko' vót hegykapu, nem lehetett akárhogy...

V.P: Akko' miko' kinyitották, akko' lehetett a szőlőt megszedni.

B.J: Vót határidő, hogy miko' lehet megkezdeni a szüretet. Október...., Simon Júda hetibe, október 20-25. Addig nem kezdhették meg a szüretet. Vót törvény, vót hegykapu, a kapu le vót lakatolva.

Gy: Volt a gazdáknak tanácsa? Ki szabta meg ezeket?

B.J: A gazdák szervezték ezt csak, persze. Vót hegybíró, aki szükség esetén, ha meg akartad szedni, csak úgy nehezen, csak úgy nehezen. A szüret egyszerre kezdődött. Ez régen vót fiam.

V.P: A bíró arra is való vót, hogy egyeztessen, me' valahun vótak akko' is lopások, na.

Gy: Hogy választották meg a hegybíró?

B.J: A hegybíró? Tiszteletbeli hivatal vót. Akko' nem úgy vót, hogy nem tudom mekkora pénzt adnak a polgármesternek is, meg a tanácsosoknak. Azok nem kaptak semmit se. Azok ki vótak választva, a falunak a színe-java. Tehát az büszke vót rá, hogy ü bé van választva tanácsosnak. Csak tiszteletbeli hivatal vót.

Gy: Akkor nem teher volt, hogy nem akarja elfogadni.

B.J: Nem, nem, de nem is vót akko' annyi baj, mint most van. Mindenki művelte a kis földit, de nem vót annyi baj, mint máma.

Gy: A hegybíró nem ugyan az volt, mint aki a falu bírója,

B.J: Nem, nem. A hegybíró egész más vót, a községbíró meg az egész községet szolgálta. A hegybíró meg a hegytulajdonosokat.

Gy: Összejártak gyűlésekre?

B.J: Há csináltak néha, ritkán, de nem vót arra nagyon szükség. A hegykapuk vótak, a hegykerülő kapott egy liter bort minden gazdától egy évre. De akko egész esztendőbe szógl, nem mind most, csak egy hónapig szógnak ennyié, vagy annyié. Hanem egész évbe szógl, osztán tudták, hogy azé a darab szőlőé, mondjuk 1000 tőkéjé jár egy liter bor. Osztán akko' ő azt addig kerülte, míg kellett. Januárba megválasztották, osztán egész évbe. Általában a gulyást, hegykerülőt, mezőkerülőt újévbe választották meg, újév napjaiba. Osztán akko' vágytak arra, me nem úgy vót, mint most, hogy na, gyertek valaki mán kerülőnek, hanem sok vót a szegény ember, osztán ajánlkoztak. Há annak a szegény embernek jó jött az a liter bor. Osztán ősszel elindult, szedte össze a bort, osztán vót neki, még eladó is. Úgy hogy sok, nagy területek vótak, sok bor összegyűlt. Azokat a liter borokat se nem úgy mérték ki, olyan hajszálpontosan, hanem adtak rendesen.

Gy: Egy kerülő volt az egész hegyen?

B.J: Egy kerülő minden hegyen. A Belső hegyen, meg a Külső hegyen. A Szurdoktu befelé vót a Belső hegy, a Szurdoktu kifelé vót a Külső hegy. Azt osztán mán nem mondom meg, hogy egy kerülő vót, vagy kettő-kettő.

Gy: A Rigó hegyen is volt szőlő annak idején is?

B.J: Nem vót, nem vót. A Rigó hegy az szántó vót, azt a kollektív telepítette. Se a Külső határba, a hegyhátán arra.

Gy: Milyen szabályok voltak még a szőlőhegyen? Mondta, hogy a szüret kezdése meg volt határozva. Ezen kívül volt még valami?

B.J: Nem nagyon vót semmi. De a kerülő külön kapta a pincéé is. Ha a gazdának vót pincéje, azé a kerülő külön kapta a fizetséget. A szőlőé szőlőt, a pincéé meg még külön fizetett egy liter bort. A picére is ügyelt a kerülő, me' régen vótak bétörések. Most nincs hála Istennek. Ügyelt az pincére, káposztára, mindenre figyelmes kellett legyen. Papám is vót, az én papám ő, öreg

korába már, hogy nem tudott dolgozni, béállt kerülőnek. Igen-igen gyenge emberek álltak bé. Olyan rokkant emberek, akik már nem nagyon tudtak dolgozni, osztán eljárnak ott.

Gy: De ha a tolvaj megtámadta, s ha azok általába gyenge emberek voltak, az nem volt hátrány?

B.J: Nem volt olyan, hogy megtámadja, vót törvény. Nem kellett a kerülőnek megfogja, csak feljelentette. Meglátta hogy lopott, akko azt mondta neki, hogy na elfogtalak, fel kell jelentselek. Ne haragudj, de fel kell jelentselek, me te loptál. Éntüllem megkérdi a gazda, hogy hun van, osztán én meg meg kell mondjam. De úgy is fel kell jelentselek, me megfogtalak. Ott osztán nem vót akko' pardon.

V.P: B.L. kinek ment bé a pincéjébe?

B.J: A papnak a pincéjébe.

Gy: És elfogták?

B.I: Persze. Zs. M-val együtt csinálták. Osztán M. bátyámat megfogta a milícia, osztán a magyar csendőr a nyakába akasztotta a gumit, amive' szívta a bort. Így kellett járjon a faluba, s mondja, hogy így jár az, aki bort lop.

Gy. Maga az ember kiáltotta, aki lopott?

B.I: Persze, ü maga. Osztán M bátyám olyan öreg ember vót, mint én, vagy nem vót olyan öreg, csak gyenge ember. Nagy *bűr* vót a nyakán, még csüngött, s hogy ijessze meg az előljáróságot, hogy meg akarja magát ölni, arra ügyelt, hogy a borotváva' csak itt vágja keresztül a *bűrt*, de a gégéjét ne vágja ki. Így van.

V.P: A tölcsért, a dézsát azt is vitte magáva' amive' a bort kiszívta.

Gy: Még milyen büntetések volta, ha valaki lopott a hegyen, vagy rendetlenkedett?

B.J: Há pénzbüntetést. Felbecsülték az árát. Nagyobb értéket becsültek fel, mint amennyit elloptak. A tulajdonos meg a kerülő felmentek a hegyre, meg a bizottság, a hegybizottság. Mint ahogy most van: hogy ha nekem leéteri valaki a lovával a málémat, akko' kihívom a képviselőt, jelentem a rendőrségen, felbecsülték a kárt, és a szerint fizette ki a tettes. Nem abba az árba, amennyit ér, hanem többszörösen. Me' ha csak a kárt fizette volna meg, akko' nem tesz semmit.

Gy: Ilyen büntetésre, ami M. Bácsival volt nem volt több példa? Ilyen szégyenbüntetés?

B.J: Nem, az nem, inkább az olyanko' vót, miko' a bort kilopta valaki, a pincéjébe bétört valakinek. Csak olyanko' csináltak szégyenbüntetést. Ha leszedte valakinek a káposztáját, paradicsomját, akko' pénzbüntetést róttak ki.

Gy: Ha nem fogták el a tolvajt, akkor mi történt? A csősznek kellett megfizesse a kárt?

B.J: Akkor ki kellett fizesse a kerülő. Miko1 papám vót a kerülő, vót az a M.Zs, ott laktak, ahun Öcsiék laknak most, osztán azt mondja: - Gyuri bátyám, há elvitték a káposztát, mán nem tudom hány káposztát elvittek. Nem baj, felmegyünk, megnézzük mi van. Nincs semmi baj, én a kárt kifizetem, ha nem kapom el a tolvajt. Akko' papám osztán persze, ü is tudta, hogy milyen az az asszony, osztán gyakran ránézett. Há egyszer látja, hogy szedi a gazdája a káposztát, az vót a tolvaj. Na bassza meg a segged, meg van a tolvaj. Ez a tolvaj vót, ez a tolvaj lopta a káposztát, amék most vitte. – Én csak, én csak most vótam. – Na, mé' nem jötté hozzám, hogy akarsz menni egy fű káposztáé. Nem azt mondtuk, hogy szólsz, ha jössz venni?. Te vitted el eddig is a káposztát, csak meg akarod valakive' fizettetni. Te vagy a tolvaj! – azt mondja neki.

V.P: Vannak példáu Sászlár szőlők, régebben ugye gyengébben lehetett pénzt keresni. Leszedte egyik a másikanak a Sászlár szőlőit, elvitte a piacra. Miko' meg rájöttek, vót érte egy kis baj.

B.J: Az öreg Varga, meg Balog Gergely ketten vótak kerülők a kollektív idején. Egyik vigyázott a kollektív szőlőire, a másik meg az egyéni szőlőre.

V.P: Szép vót ez a hegy nagyon.

B.J: A mi szőlönket egyszer leszedték. A Felső mezőn dolgoztunk, osztán mondom Piroska nénédnek, hogy elmegyek, megnézem a szőlőt. Szép Sászlár szőlönk vót mindig. Há látom, hogy le van szedve az összes Sászlárszőlönk, de mind. Há' ott vannak a kerülők mind, mondom jöjjenek nézzék meg ezt a szőlőt. Azt mondja az öreg Varga, hogy na az aki a szomszédod megfogtam az este, hogy vitt a Bükkön keresztül' két nagy kosár szőlőt. A nyom talál, az vitte el a szőlődet is. Na megyek haza, mondom az anyósának, hogy itthon van a menyé? Nincs. - azt mondja. Há' hun van? - kérdem. Aszongya, hogy Károlyba ment szőlővel. Na mondom: Akko' tudom, hogy hun a szőlönk. Jaj Jancsi, megfogtad? Hálá Istennek, valaki mán egyszer' megfogta. Úgy hogy vót ilyen, me' nem vót az embernek, hogy hun dolgozzon. Most szabad a határ, mehet oda, ahova neki tetszik. De akko' itthon kellett megéljen a földbü.

Gy: Akkor be volt ültetve az egész hegy, Nem volt pusztán hagyott földterület?

B.J: Há nem, szép szőlők vótak, szép területek, szép hegy.

V.P: Az kár, hogy annak nincs meg a képmásolata, me' az igazi szép vót.

B.J: Me' olyan nem vót, hogy egyik helyt lökik ki a szőlőt, másik helyt, akko' szép rend vót. Há fiam akko' a szegény ember úgy igyekezett, hogy tudjon venni magának egy kis darab szőlőt. Máma kap ingyen. Igyekezett az ember, hogy tudjon szerezni egy kis szőlőt, me' öt kapamunkát számoltak 1000 tőke szőlőre. Ezé kapott öt veder bort. Ez vót a fizetség. Ebbe benne vót a nyitás,

bévágás, a keverés, lágyszemre, és az elfedés. Öt kapamunka. 1000 tőke szőlő után kapott 5 veder bort. Ki csinálná meg mondjuk most ennyié meg? De rá vót utalva, me' nem vót neki. És kellett egy kis disznóvágásra, karácsonyra egy kis ital. Osztán minden ember igyekezett, hogy vegyen szőlőt, hogy ne kelljen azt a nehéz munkát végezze.

Gy: Voltak olyanok, akiknek nem volt szőlőjük a hegyen,

B.J: Persze, mindig vót olyan.

Gy: A szőlő kiváltság volt?

B.J: Persze. Vót akinek vót 10.000 *tű szőlője*, a másoknak meg nem vót semmije.

Gy. A Kenderágra is a kollektív telepítette a szőlőket?

V.P: Az inkább elrombolta.

B.J: A Kenderágon régi karós szőlő vót, és azokat kilökték, *felligérozták* géppel, meg emberi kézzel, és akko' *béspalierztek* a szőlőket. S a kollektív ideje alatt csak 5 ár szőlőt adtak mindenkinek, egy családnak. Minden esetre jól pénzeltek a gazdák belőle akinek vót sok bora meg szőlője. Akko se' vót szabad, hogy annyi italt tartson, amennyit akart. Bé kellett jelentse. Kellott váltani szállítási bárcát, azt bé kellett jelenteni. Így nagyon sokat adtak el, egy Alpech nevű embernek, vendéglősnek. Magyarországra vitte a bort Sámsonbu. Nagyon sok bort adtak el így. Sarmoságra kellett elmenni, ott vót a perceptor, ott kellett befizetni a taxát, amennyi bort akart vinni. Megvizsgálták a borát, hogy mennyi bora van, osztán ősszel, igen-igen ősszel akko' újanon vót a borvizsgálás, mán az új borra, akkorára, ha eladta, felmutatta a bárcát, hogy eladta, befizette érte az adót, ha pedig nem, meg kellett legyen a pincéjében. Ha nem vót meg a pincéjébe, akko' jött utána a büntetés. Akko' ki kellett fizesse.

Gy: Be kellett jelenteni ősszel, hogy kinek mennyi bora van?

B.J: Nem adtak akko', csak kevés bort, gyermekem.

V.: Há' mennyit is adtak? Vagy 20 vedret?

B.J: Há' tudja az .....

Gy: De hogy adtak? Nem értem.

B.J: Á nem hogy adtak, hanem, hogy annyit használhatott el.

Gy: A kollektív ideje alatt történ ez, vagy előtte?

B.J: A kollektív ideje alatt is meg vót, de előtte is meg vót mán a borbéjelentés. Azt mán nem mondom meg tisztán, de borbéjelentés mán vót mindig.

Gy: Be kellett jelenteni, hogy kinek mennyi bora van?

B.J: Hogy mennyi bora van, osztán el is indultak osztán.

Gy: És be kellett adni, hogy valamennyi maradjon?

B.J: Nem vót muszáj eladni., elfogyaszthatta ü, csak fizesse le az adóját. Ha meghagytak neki 200 veder bort, ü meghihatta a 400-at is. 500-at is, csak fizesse ki az adót.

Gy: S hogy csinálták az emberek? Sarmoságra levitték a ....

B.J: Elmentek bárcájé, ott vót régen a perceptor, osztán onnan kellett hozni bárcát, amive' adhassák el a bort.

Gy: Itt adták el a faluba a bort? Ide jöttek érte?

B.J: Ide jöttek, persze, persze. Eljöttek érte.

V.P: Szállító levélle' vitték el.

B.J: Bárcát váltottunk, kemény bárcát. Így mondták akkor, hogy bárca.

Gy: És a bárcára felírták, hogy mennyit ad el?

B.J: Pontosan. És akko' arra fel vót írva, hogy Bántó János eladott 500 liter bort XY-nak, és akko' lefizette érte az adót, a 250 lejt vagy amennyi vót az adó. Így akko' vihette akárhová. De adó nélkül nem.

V.P: Nem olyan könnyű élet vót.

B.J: Nehéz vót az élet, mind midenko'. De nehezebb vót sokka', mint most.

Gy: A szőlőből több jövedelem volt, mint a búzából, a kukoricából, vagy más egyébből?

B.J: Hát ha jól sikerült több vót a jövedelem, há' hogyne! Több vót a jövedelem, persze. Azért is fektettek hangsúlyt a szőlőre. Me' amikor az fizetett, akkor fizetett. Meg tudod, nem vót az a világ, mind máma, hogy nem to'm mennyi ital, sör, szuk. Há' máma nem kell a bor senkinek se. Sört isznak, nem kell.

V.P: Há' nagyon rontja ez a kistermelőt.

Gy: Akkor régen nagy kellelte volt?

B.J: Jaj, persze. Akinek rendes, jó bora vót, az el tudta adni mindenki a borát.

Gy: És a szegény emberek is adtak el a borukból? Vagy csak annyi volt nekik, hogy ....

B.J: Persze, adta el, ha volt felesleg.

V.P: De a szegényekhez nem nagyon mentek a vevők. Me' úgy azt számolta, hogy az nem rendesen...

B.J: Há nem az, oda mentek ahun kaptak. Ahogy máma is van. Oda kapnak, onnan hordják első sorban. Osztán utána kezdődik a másik, ahun még nem vótak, ha tudnak vásárt kötni. Úgy vót régen is, mint ahogy ma van. Nem hagyták meg a borokat, eladták, mind máma.

Gy: De akkor jöttek helybe is a borvevők, és vitték eladni is a bort?

B.J: Vitték el is a bort. Károlyba, meg mindenhova. Vagonérozták a borokat, vonatra, és vitték messzebb: Budapestre, Alpechnek meg....

Gy: A sámsoniak csak a vonatig vitték a bort?

B.J: Persze.

Gy: És ott vették?

V.P: Átvette az az illető mán itt. Csak el kellett szállítani, ahogy egyeztek.

Gy: Akkor a piacra csak szőlőt vittek, bort nem?

B.J: Bort nem. Nem vót szabad a piacon senki se árulja a borát. Nem engedték azt meg, hogy árulja. Máma nem tudom, hogy megengedték vagy nem, de akko' nem engedték meg. Csak szőlőt, szőlőt azt igen.

Gy: Szőlőt sokat vittek a piacra?

V.P: Há' vittek, ...

B.J: Még úgy is vót, hogy a hátunkon innen a Külső hegyrű, a Külső hegy végéről vittük el Somlyóra a hátunkon a szőlőt. Hogy tudjuk eladni, hogy tudjunk a gyermeknek venni egy ruhát, vagy valamit.

V.P: Vagy a házfenntartás. Nem olyan könnyű élet vót.

B.J: Ilyen vót régen az élet, nehéz vót az élet sokkal, mint most.

Gy: A szomszéd falvakban nem nagyon volt szőlő, ugye?

B.J: Vót úgy, hogy a szőlőt elvittük Károlyba. Szekerekkel mentünk, szekereket fogadtunk, akik lúszekerekke' – me' kevés vót akko' a faluba a lú (ló) -, meg még bihajszekerekkel is mentek Károlyba, meg még tehénszekerekke' is. Osztán miko' leérkeztünk vót mán sok szőlő, forgatták ott, akko' mán olyan potyán vették meg, hogy nem volt oda érdemes elszállítani. Vót amiko' úgy fogtad ki, hogy nem vót sok a piacon, osztán akko' eladta jobban. Csak nehéz vót az élet, nehéz.

Gy: Hogy Károlyba vitték, hogy nem közelebb?

V.P: Ott vót nagyobb piac.

B.J: Ott vót nagyobb város, meg Kolozsvárra is vitték. Vitték Zilajra is, csak Zilaj kicsi város vót ahhoz képest, és a közeli községek ellátták Zilajt.

Mint ahogy mondtam: kosárba vittük Somlyóra. Nézegették ott. – „Ó, össze van törve...”

V.P: Há én vótam négy kosár szőlőve, ezze' a Mariskáva'. Hun laktak azok? – Zsibón. Osztán nem kótt. Azt kérdezi egy zsidó, hogy nem adom hitelbe? Ha ez az asszony nem mondja, hogy ne adjam hitelbe, me' há' messze van tüllünk. Osztán ha oda adtam vóna, akko' meg se pénz, semmi.

Gy: Akkor mit tettek? Hazahozták?

V.P: Vót olyan eset, vagy adta potyán.

B.J: Aprópénzé'. Vót, hogy nem fizette ki csak az úti költséget. Nehéz vót gyermekem, nagyon nehéz élet vót.

Gy: Álltalába szőlőtermő vidékek gazdagabbak, mint más területek. Sámson gazdagabb volt, mint a környező falvak?

B.J: Pontosán, pontosán Gazdagabbak vótak. Mán úgy értelmezd, hogy ezeken hegyes-dombos vidékeken, ahun nem tudtak gabonát termelni annyira, annál gazdagabbak vótak, mind aki...

V.P: Há' igen, mondjuk mind Erked, de még Erked felcseperedett most, de jóval lejjebb volt.

Gy: A sámsoniak régen is oltott szőlőt termesztettek?

B.J: Oltott szőlőt? Há' oltott szőlő volt.

Gy: Azért, mert tudtom szerint Erkeden ma sem igen van oltott szőlő.

B.J: Nincs, nincs. De nálunk mindig oltott szőlő volt gyermekem.

V.P: Onnan hozta apám, Diószegrü.

Gy: Az oltásokat?

B.J: Az oltásokat.

V.P: Onnan hozta az oltásokat, és amit *felligéroztak* a Kenderágon avva' rakták be. Egy darab szőlő beültetése belékerült egy pár ökörnek az árába is.

B.J: Belé bizony, a béraakása. Az oltás. Mert a ligérozás az nagy munka vót. Két ásonyomra bémenni a földbe, két kapahúzás, úgy mondtuk akkor.

Gy: Drágábbak voltak a hegyen a szőlőterületek, a földek, mint máshol a határba a szántóterületek?

V.P: Nagyon drága vót, nagyon drága vót. Mi fiam nagyon sokat adtunk a szőlőhelyeké', a szőlőterületeké.

B.J: Nagyon drága vót, persze. Annak vót nagyobb ára, de a fődek is, amelyik jó vót. De a szőlők, a szőlőt telepíteni, azt nagyon megfizették.

V.P: Me' a mi időnkbe fiam úgy vót, hogy ilyen fiatal, aki összekerült mindig a másét, a más földibe, me' nem vót így, ahogy most van. Se nem mehettünk nagyon valamerre dolgozni. Osztán mindig dolgoztunk harmadába. Megdolgoztuk, osztán három részre osztottuk. Abból egy rész vót a miénk, és kettő a gazdáé. És hallod, mi abba igyekeztünk, hogy a mi családunk ne dolgozzék a máséba. Megvettünk annyi szőlőt, annyi földet, és most tudod, mi van belőle? Romlás, gaz. Így van gyermekim, így van, ilyenek vótak.

Gy: Egy-egy gazdának hány tőke szőlője volt?

B.J: Há az attu függ, mint ahogy mondom neked: vót akinek 10.000 tőke szőlője is vót – például Szilágyi Lacinak. Há' annak vót 10.000 szőlője úgy, mint egy tőke szőlő. Akko' sok vót. Juhász Bélának, annak is sok vót. Szurdokba vót a pincéje.

Gy: Ez a 10.000 tőke szőlő mind egy darabba volt, vagy szétszórva a hegyen?

B.J: Nem, szétszórva vót, de vót, ahun meg van neki ma is 5000 tőke szőlője is mondjuk egy helyt. A Messzilátó van is Szilágyi Lacinak annyi biztos. Egy helyt. De összesen több vót 10.000 szőlőnél is. Azok osztán jól is vitték.

V.P: Me' nagyon jó fajta szőlője vót, és el tudta adni.

Gy: Arra törekedtek, hogy mind jófajta szőlőket szerezzenek be?

B.J: Igen. Mint ahogy máma is abba igyekeznek, csak máma nincs olyan borkereskedők, mint ahogy régen vótak. Máma azt nézi mindenki, hogy mennyiséget viszik, hogy olcsó legyen. Osztán nem bánják, ha hibrid szőlő, ha oltott szőlő, csak legyen olcsó. De más különben nem is kell máma senkinek a bor. Van a sör, van a szuk, ezek mennek. Olcsóbb is mint a bor jóval.

V.P: Például gyermekem, itt, ahun mik lakunk régen elvitték egy lakodalomra, egy építkezésre, de most nem viszik sehová se.

B.J: Nem kell máma.

Gy: Melyik volt a legkedveltebb szőlőfaj a faluban?

B.j: A Rizling, a Lányka a borszőlőkbe ezek vótak, a Tramini, a Szürkebarát, de az kevés vót, me' szaporátlan szőlő nagyon. Ezek vótak a borszőlők: Járdovány, az is vót régen elég sok. Csak savanykás, nem fokos, de nagyon jó termő, dús termést adott. A Járdovány mellet a Fehérború, a Juhfarkú, Bakator, Kövidinka.

Gy: Ezek mind fehérború szőlők voltak?

B.J: Persze, mind fehérború, jó fajta szőlők voltak ezek. De például a rizling, a lányka nem is volt régen, csak most újanon, a kollektív hozta bé, az telepítettek ide. Addig csak a bakator, rizling, az igen – hatalmas nagy fürtjei voltak, most is megennék egyet belőle. Szép bakator szőlők vótak.

Gy: Most nem nagyon van a hegyen bakator?

B.J: Van, van most is. De ahun nektek van a szőlőtök, ott mán nincsenek ezek a szőlők, csak lányka, meg ilyenek. De nem telepítik most, nem fektetnek rá hangsúlyt. Csak Lánykára, Rizlingre, Sászlárra eladni. Nem is nagyon veszik mostanába az *ótásokat*. Kevesen *ótanak* mán. Csak papád, Bernát Feri, Kis M. Bandi, Domokos Icaék, akko' Gombos Gyula, Gombos Zoli.

Gy: Honnan vásárolták az oltásokat?

B.J: A kollektivizálásig Diószegrű hozták, osztán Csombordrú.

Gy: Ott jelentős szőlőterületek vannak?

B.J: Nem tudom, de valószínű. De onnan hozták. Leszedik tavasszal, béáztatják, osztán fűrészpörba teszik egy szobába, ahun fűtik. Locsolják. Nem nagy ördögmesterség, csak meg kell tanulni. Én péláu' nem tudnám, me' soha nem próbáltam, csak láttam. Zóden mán ótottam, arra bürköt ke' kúzni.

Gy: És amikor a szőlővesszőt a föld alatt húzzák más tőkéhez, azt minek nevezik?

B.J: Akko' nemest húznak, azt mondják. De az nem nagyon válik bé', me addig, még él az anya, ami azt az új tőkét táplálja addig él ü is. De amikor az anya elszárad elszárad a többi is. De a kapával is elvághatják, nem biztonságos. De csinálják mindenhogy, hogy ne legyen annyi kiadás rá. Me' nagyon drága, aki veszi.

Gy: Az oltásról mondta Piroska nénye, hogy két ökör ára volt?

B.J: Igen, az ótás vót, óh persze. Mán úgy értsd, hogy 3-4 ezer tőkének az ótása. De most nem kell az ótás.

Gy: A sámsoniak adnak el ótást?

B.J: Kevesen. De adnak: Gombos Zolit, úgy hallottam, hogy ad el ótást.

Gy: Régen a faluban foglalkoztak ezzel?

V.P: Régen nem foglalkoztak ezze', csak a ződótássa'. Amékrte bürköt húznak. De a száraz ótássa' nem ótottak. De hanem ha egy jó tábla helyet felligérozott, bé akarta rakni, akko' Diószegrű, Zsombajárú hoztak ótást, ahun avva' foglalkoztak.

Gy: Sámsonban hogy nem csináltak vörös bort, piros bort?

B.J: Há' tudod leányom úgy nem, hogy jobban mentek a fehér borok. Vót régen Sámsonban sok piros szőlő, de rájöttek, hogy jobb a fehér. Most osztán megint van egy olyan hullám, hogy jobban megvették a piros borokat. Osztán azt még könnyebb is vót telepíteni. De azt is jó vót ótani, me' erősebb tőke vót, szebb szőlőket nevelt, de most mán csak csinálják úgy, hogy meggyökereztetik a síkfákat, és azokat rakják el. Iskolába rakják: meggyökereztetik, és ha gyökere van, kirakják iskolába, de ha nincs gyökere, akko' még hagyják egy évig De csak a magántermőket csinálják így: a Novát, az Otellót, Dalavárit. Ezeket mind hibridnek nevezzük.

Gy: A piros borokat magántermőszőlőkből készítik?

B.J: Perzse, ezekbű.

Gy: Itt nem volt ismert a Kadarka? Mert másfele abból van a vörösbor.

B.J: De vót, most is van. Van, de csak síkon rakják. De azt is jó lenne, ha ótanák, mint az Otellót. Erősebb lenne, nagyobb termést hozna.

Gy: Úgy tudom, hogy másfele a piros bort későn szűrik le a ledarált szemekről, hogy erős színe legyen a bornak.

B.J: Igen, igen, hogy jobban fesse meg a héja. A héja nagyon megfesti, ha rajta hagyja egy pár napig, és utána sajtolja.

Gy: De a fehér boroknál a mustot hamar leszűrik?

B.J: A fehérborokat hamar csináljuk.

V.P: De a nívát is hagyják, me' jobban ki lehet sajtolni.

B.J: Láthatjuk csak azt, hogy van olyan, hogy a darálóból egyenesen megy belé a sajtóba, és sajtolják s a mustot. A Széles mérnöknek biztos van, de régen Juhásznak is vót.

A szüretelőházba szedik a szőlőt, ott préselik ki, és akko' egy gumin keresztű' folyik bé azonna' a pincébe a must, a hordóba.

Gy: Volt régen külön szüretelőház, a pince előtt présház?

B.J: Vót, de kevésnek vót. Olyannak vót, aki nagy szőlőtermelő vót.

Gy: De most nem láttam senkinek.

B.J: De, Széles mérnöknek van a Szurdokban. A pince tetején van a szüretelőház, és ott hordják bé a szőlőt, és ott ahogy szorítják gumival csorog is a hordóba.

Gy: Azt gondoltam, hogy külön épület volt.

V.P: Nem, nem. A pincére vót építve reá. Úgy vót Juhásznak is régen.

Gy: S régen milyen prések voltak?

B.J: Régen nagyobbak vótak, mint most.

Gy: Akkor is ilyen kerekek voltak?

B.J: Igen, akkor is ilyen kerekek vótak.

Gy: Milyen volt az űrtartalmuk? Mennyi szőlő fért belé?

V.P: Há' amilyen nagyságú vót a kosara, a fakosara. Most is van biztos minden fajta: egész kicsi sajtó is, hogy na előre csinált magának egy kis....

B.J: Vót akinek sok nagy sajtója vót, mint itt Kirjáknak, akié vót itt az egész Dódó. Annak sok szőlője vót nagyon. Osztán belétette azokba a nagy sajtókba, hogy menjen minél szaporábban.

Gy: Picéje nem volt mindenkinek a hegyen? Vagy volt ennyi pince, mint most?

V.P: Há nem, nem vót ennyi, meg kis rozogák vótak.

B.J: Vót, de nem vót ennyi, mint most. Akko' másképp ment, most mán annyira mentek, hogy le is kövezték az utat.

Gy: Akkor nem volt jó út a hegyen?

V.P: Óh, de hogy. Borultak fel szüretko' a kádak. Ott ahun, a Horvát kert t'od hun van, na ott ahun jönnek bé a szurdokon a Külső hegyrű, ott nagyon rossz út vót.

B.J: Há' vót olyan, hogy nem csak szekérre', hanem még ótóva is fe'borultak. Olyan vót az út, de ha nem vót józan a kocsis az is befolyásolja.

V.P: Leginkább olyan helyen, ahun gagyimajkósok vótak. De akkor is vótak gagyimajkósok is.

Gy: Akkor pincéje általában annak volt, akinek sok szőlője volt?

B.J: Hát nem mindenkinek. Igen, hát osztán meg megkezdték, hogy igen-igen idehaza is vannak pincék. Nagyjába, amit fogyaszt ő bort, akko' nem megy mindig fel a hegyre, hanem tartott otthon is. De nagy termelőknek igen-igen van a hegyen, vót a hegyen pincéjek.

Gy: És akinek nem volt pincéje, az hol tartotta a bort?

B.J: Az általában otthon a ház alatt, vagy a kertbe épített egy kis pincét. Van itt olyan is, akinek a kertiben van pince.

Gy: A szüret hogy zajlott? Úgy hallottam, vidám alkalom volt.

B.J: Óh, óh. Hát arru osztán nem is lehet beszélni. Há' előszö' elindultak a zenészek. Őket nem fogadta senki, se, csak ők vették a hegedűjüket, osztán 3, 4 cigány elindult, osztán ahun látott egy pár szüretelőt akko' mán ment. Akko' osztán meg se kérdezte, hogy szabad-e húzni egy nótát vagy nem, csak akko' nekifogott hegedülni. Persze vót ahun nagy csapat szüretelő volt, vótak rendes fiatalok, legények, leányok, több gazdaemberek, több gazdamenyecskék, azok

mindjárt táncra kerekedtek. Úgy, hogy még a karót is kitörték. Ott a szőlő közt. Akko' a cigánynak adtak egy kis szőlőt, megkínálták egy kis ennivalóval, itallal, és mentek tovább. Azok vótak a szép szüretnek, nagyon szép szüretnek vótak gyermekem, nem úgy mint máma.

Gy: hány szüretelő volt egy területen, gondolom nem 2-3?

B.J: Nem 2-3.

V.P: Még 18-an is.

B.J: Még akko' se szüretelt 2-3, hogyha kicsi vót a szőlő. Elívta a családokat. Osztán nem hívták a cigányokat, hanem csak vették magukat, összeálltak ketten, hárman, osztán akko' mentek, húzták. Kezdték rá a jó csárdást, felhúzták a menyecskéket,

V.P. Nem vót úgy, hogy délre teszünk szalámit, meg mit tudom én. Hanem szalonna, kenyér, kalács.

B.J: Kalács, jó diós kalács.

Gy: Kalácsot szüretkor sütöttek, más munkaalkalmakkor nem?

V.P: Há' nem annyira, mint szüreten.

Gy: Ünnepszerezés volt?

V.P: Az. Az vót. Én, na miko' regge' szüretelőnk, na mán én akko' levágtam előtte való napokon a majorságot, előtte való napokon készültem, hogy az én téstám legyen meggyúrva, elvágva,

B.J: Na most leányom kérdezted az előbb a szüretet. E' vót a legszebb.

V.P: Há' ez nagyon szép vót. Osztán én akko' mán éjszaka megfőztem a levest.

B.J: Meg osztán a szüretelők, nálunk a szüretelők nem úgy, hogy eszi meg egyik a másikat, hanem, nótára perdültek. Még csengett a hegy, úgy danoltak ahogy szüreteltek. Más vót. Régen, akko' az emberiség jobban szerette egyik a másikat.

V.P: Akko' fiam szerette egyik a másikat, me' nem ment pénzé, nem várta a pénzt az a szegény ember vagy az a szomszéd. Me' vissza jössz nékem, vagy adsz egy veder szőlőt.

B.J: Nem is mondták, hogy adjon, hanem adtak.

Gy: Kaláka volt?

V.P: Kaláka, segítség.

B.J: Az építéseket is úgy csinálták nagy részbe. Nem kért érte senki se pénzt. Na most próbálj meg hívni valakit segítségbe! Há' hogyha kellett valakinek építeni házat, az egész falu fogatosá ment és hordta neki a követ. Na próbálj meg most valakit hívni!

V.P: Meg, hallod vót az a búza. Hordták bé asztagba, meg onnan mind gépelték el. Az mind kaláka vót, mind.

B.J: Nem lesz olyan szeretet soha. Elkezdődött a kollektívvel, miko' ment az ember a fisájáva', hogy írassa bé a normáját. Mindenki azt nézte, hogy a szomszédjának mennyi van. De annak hunnan van annyi? – mondták. A kollektívvel elkezdődött a széjjelhúzás.

V.P: Akko' hétszámra esténkint mentek egyiknek is másiknak is málét fejteni. Nem mejen most senki. Itták a bort, pattantottuk a kokast.

B.J: Szépen nótáztak a máléfejtők. Általában márciusba, miko' mán jó megszikkadt a málé. Nóta mellett azt is szomszédok, jó barátok.

Gy: Mikor sajtoltak a hegyen az emberek összeültek?

B.J: Ujuj, összeültek. Meg ott vótak éjfélig is az emberek sajtólgatni. De régen nem fokozták a bort. Nem vót fokozó, csak osztán a kollektívben.

V.P: Nem adtak a fokára semmit, csak legyen.

B.J: Bétett egy tojást, hogyha a tojást megtartotta a must, hogy nem süllyedt belé, akko' az mán elég erős.

V.P: Minden háznál nem vót fokozó. De fiam, a mi gyermekkorunkba nem vót minden háznál se sajtó, se morzsáló, se kád. Kölcsön kérték. A szegény ember úgy igyekezett, hogy elébb szedje meg a szőlőjit, hogy mire a gazda, akinek sajtója van, mire kell neki, addigra végezzen.

V.P: Példáu' Varró papadék - nem vót eleinte sajtója, csak később vót sajtója -, el kellett menjen egy nap fedni annak, akinek vót sajtója, aki odaadta a sajtót.

Gy: Volt, akinek több sajtója volt?

B.J: Igen vót, aki nagyobb szőlőtermelő vót, azoknak vót.

Gy: Körülbelül hány veder borok voltak a pincékbe?

B.J: Há' nem lehet azt megmondani. Ahogy mondtam neked, vót olyan, akinek vót 10.000 tőke szőlője is, akko' ott kellett akko' bor is legyen.

Gy. Volt akinek nagyon sok volt, s volt akinek kevés?

B.J: Vót, vót. De olyan is vót, akinek egyáltalán nem is vót. De vótak olyan évek, hogy *megrogyállt*.

Gy: Milyen gyakran, hogyan permeteztek?

B.J: Permeteztek, de régen csak *kíkkúve'* permeteztek.

Gy: De volt permetezőgép?

B.J: Vót, vót, permetezővel.

V.P: Azt is kérték kőcsön. Nem vót a faluba mindenkinek. Így nézett ki mint a mostani?

V.P: Így. Osztán e'kérte, vagy e'hívta: gyere e' nekem permetezd meg nekem a szőlőmet, osztán segíték egyebet. De most mán nyalka világ van.

Gy: Hányszor permetezték a szőlőt?

V.P: Régen egyszer', kétszer'.

B.J: Háromszó'. Vót akinek kicsi szőlője vót, nem győzött rá várni, hogy kapjon permetezőgépet, osztán megcsinálta a *kíkküvet*, csinált csutakot *máléhántalékbu*, osztán így ráfrecsskelte a szőlőre. Jó vót az.

V.P: Me' mint ahogy mondom: a gazdának csak inkább vót, meg az se adta ingyen.

B.J: Attu függ milyen gazda vót. Me' vót amelyik adta jó szívvvel: nyugodtan csináld, me' úgy se ke' nekem, nem kopik e'.

V.P: A másik meg e'várta vón, hogy egész nyáron dógozzon érte.

B.J: Hogy menjen érte neki dógozni. Ez így van. Így van máma is.

Gy: Sok időt eltöltöttek a hegyen, a pince körül? Vasárnap jártak fel?

B.J: Ajaj, a pince. Nem jártak a bárba, nem vót divat a bár, de osztán az egész hegy zajos vót a nagy nótátu.

Gy: Vasárnap?

B.J: Vasárnap is, hétköznap is, de vasárnap inkább persze. Hétköznap este is. Ajaj, nagyon szép vót. Még csengett a hegy.

V.P: Szébb vót mint ez a ....

Gy: Csak a férfiak mentek fel, az asszonyok, leányok nem mentek?

B.J: Ó, dehogy nem. Vót nekik nőegylet. Az asszonyok is pont úgy jártak, mint ahogy mentek az emberek.

V.P: Vót nőegylet az egyháznál'.

Gy: Ez hogy volt?

B.J: Hát, sorra.

Gy: Ez a nőegylet, hogy működött?

V.P: Az egyháznál' vót.

B.J: Ez egy közösség vót, hogy mondjam neked.

VP: Olyan mint a nőszövetség.

B.J: Egyesültek ük, vót külön kasszájuk, gyűjtöttek egy pár lejt, amin fejlesztették magukat. Na ez megvót. De osztán miko' fiatal menyecskék, hogy mondjam neked, édesanyám korába, emlékszem rá édesanyám is asszony vót, vót nőegylet és akko' jártak ki.

V.P: Dehogy, ott helybe jártak össze, osztán csináltak egy kis teaestét, vittek esténként egy pár csőregét kire rákerült a sor.

B.J: Pattantottak kokast.

Gy: És hogy mentek a hegyre? Volt olyan időszak, amikor ők mehettek, a nők?

B.J, V.P: Vót vót, hogy ne, vót.

Gy. De hogy? Felmentek a pincébe?

B.J: Fe' mentek a pincébe.

Gy: De meg volt szabva, hogy mikor mehetnek, milyen időközben?

V.P: Nem, há' ük megszabták.

B.J: Há' vasárnaponként mentek ük, nem mentek másko' az asszonyok a hegyre, a fehérnépek.

V.P: Nem, nem.

B.J: Mondjuk ük valahun össze vótak gyűlve, osztán mondták, hogy na menjünk fe', gyere most énhozzám, me' vasárnap vótunk a tiétekbe. Nem azt jelenti osztán, hogy ott főd részegre leitták vóna magukat. Mán ha ittak, ittak, ha nem ittak nem ittak, de fe' mentek. Osztán na szép vót. Szerették egymást. Máma nem.

V.P: Kihalt a szeretet.

B.J: Mára mán nincs ilyesmi. Ez szép vót, nagyon szép vót. A szüret, ahogy mentek az emberek a szüretre is, a hegyre is.

Gy: Kik jártak együtt? Korosztályok: legények együtt, házasok együtt?

B.J: Nem, a legények nem mentek együtt az emberekkel. A legények külön, az emberek külön, a házasemberek külön. Nem mentek együtt.

Gy: Most járnak fel a hegyre? Vagy nem nagyon?

B.J: Járnak ott, most is járnak, de nem lehet hallani, hogy nótákat, vagy semmit se. Csak véletlenül' valamiko'. De akko' ilyenko' - mit mondjak neked – még tíz ével ezelőtt is ilyenko' úgy danoltak a hegyen, hogy csengett belé a hegy.

Gy: A szüreti bált mikor tartották meg?

B.J: Mikor vége lett a szüretnek.

Gy: Általában meddig tartott a szüret?

B.J: A szüret? Hát mit mondjak neked? November első hetébe még mindig tartott. Me' nem kezdhettem meg a szüretet, mint most. Például a kalendáriumba fel van írva, hogy én a múlt esztendőben szüreteltem a Kenderágon Sászlár szőlőt bornak ennek a hónapnak 28-án. Felírtam, hogy milyen korán szüreteltünk. Akkorra már meg vót érve a szőlő közepesen. Ó, nem is úgy vót. Júliusba szüreteltem biztos. Augusztus, augusztus, persze. De már meg vót érve a szőlő, mások is szüreteltek. De régen októbernél hamarabb nem kezdték.

Gy: A tavaly úgy emlékszem azért szedték olyan hamar, mert ette meg a darázs.

B.J: Ó, há' régen is vót olyan, meg rothadt is.

Gy: Nem adtak engedélyt, ha ilyen esetek álltak fenn?

V.P: Nem, nem adtak akko' erre. Ha eszi a darázs, eszi, ha rothad, rothadjon.

B.J: Meg vót szabva a törvény, hogy miko' kezdheti a szüretet. Ezt már ne úgy értsed, nem a kollektívbe vót. Ez elébb vót.

Gy: És a kollektívbe szedték már hamarabb?

B.J: Há' esetleg olyan vót, hogy a kollektív meggátolta az egyéni málészedést, meggátolta az egyéni szüretet, nem lehetett először szedni, csak a kollektívnek. Nem mehetett egyik a másiknak, me' kellett menjen a kollektívnek. A kollektív csak büntetett, féken tartotta a népet. De vót, hogy oda se nem ment, magának se ment, me' a falu azé se mejen. Me' gyengén fizetett, de titokba csak szedte a szőlőt. Ilyen is megtörtént. Akko' már rendetlenség vót. De vót itt a '30-as esztendőkbé, '40-es esztendőkbé, amikor' nem engedték meg, hogy szüreteljen a nép. Akko' még nem vót kollektív, de vót hegybíró, vót tanácsos. Nem. Miko' akarsz menni a hegyre, béjelented a kerülőnek, hogy ne, menni akarsz a hegyre, és az kinyitotta a kaput.

Gy: Be volt zárva, lakatolva a kapu?

B.J: A fogatoknak nagykapu vót. Nem vót akko' se drótkerítéssel kereken húzva, nem. Csak ilyen gyepűkerítés vót. Ha akart bé tudott menni, csak hogy nagyon, vagy szekérre nem.

Gy: Hol volt a nagykapu?

B.J: Ahun most van. A tóná', egészen künn az Alszezen a tóná', a Kerekhegyen is fenn, ahun a hodály felé vezet az út. De a főkapu vót a Szurdok, a Szurdokalj meg a Morgóba, a Köz tetein.

V.P: Inkább jobban szerették, ha szóltak a kerülőnek.

B.J: Vót rend, há' vót rend, na.

Gy: Szüretkor milyen szabályok voltak? Nem lehetett kilépni a barázdára?

B.J: Nem lett vón szabad kilépje a barázdára. Megkérdezte a szomszédától, hogy na hónap te is szüretelsz komám, osztán hogy ne taposam a szőlőmet, hordhatom a szőlőmet a barázdán? Osztán vót, aki azt mondta, hogy nem biztos, hogy szüretelek, ne hord ott, hanem hordjad a közepin, a tiéden ahun tudod. De vót aki azt mondta, hogy hordjad nyugodtan, nem félttem én tőled a szőlőt.

Gy: De e miért volt, hogy a barázdára nem léptek?

V.P: Hogy akko' nem nyúlhat a szomszédhoz. Úgy bé vót kapálva a szőlője, hogy még látszott rajta a madár nyom is.

B.J: Mondtam, hogy miko' a mi szőlőnket ellopták, akko a szomszédébu is vittek. Me az vitte e', a szomszédom vitte e' a miénket. Osztán a nyomot látták a két kerülő, hogy talál. Kérdezték, hogy ez a szomszéd? Mondtam, ez. Na ezze' találkoztam a tegnap vitte a szőlőt a Hegyhátáná'. Két nagy kosár szőlőt. Vitte eladni, na osztán az is volt persze.

Gy: Megbüntették azt a személyt?

V.P: Nem is jelentettük mik. Elég vót az neki, hogy azt mondtuk, hogy nyúlt bé, me' szégyellte.

Gy: Milyenféle szégyenbüntetések voltak? Mondták, hogy valakit végighurcoltak a falun.

B.J: Há' az kiváltságos eset vót, ha valaki pincét tört fel, bort lopott. A borszívó gumit kötötték a nyakába, mivel szívta a bort.

V.P: Ahun hirdetett a kisbíró mindenhun megállott. „Így jár, aki a más borához nyúl!” olyan jó emlékszek még reá.

Gy: Kacagtak az emberek a faluban rajta?

V.P: Egyik kacagta, a rokona szégyellte.

B.J: Egyik azt mondta, hogy igen durva büntetés vót, a másik meg hogy megérdemelte. Ahogy szoktak ilyenko' mondani. Másik azt mondta, hogy még nagyobbbat érdemelne. Na há' így szokott ez lenni.

Gy: Maguk mondták, hogy a csendőrök milyen rendet tartottak.

B.J: Bizony, téli időbe nem lehetett kilenc óráná' később a kocsmába lenni. Mi ott vótunk, hogy édesapám kocsmáros vót, jöttek bé a tollasok, vagy pedig a fonóházba is. Ha 16 éven aluli fiúkat találtak a fonóházba - me' mán mentek a fonóházba az ilyen idősök -, akko' osztán fogták meg a magyar csendőrök, húzták meg a filüket. Vagy mán mentek ki, me' félték a fiatalság tudta, hogy kilenc óra, na menjen. Adtak nekik egy jó sapkát.

V.P: Fegyelem vót.

Gy: Ez csak télen volt?

B.J: Persze, persze. Persze télen. De ilyenkor nyáron se engedtek később kilenc órátu'.

Gy: De az miért volt?

B.J: A rendé'. Az ember tudjon nyugodtan pihenni, a rendé vót.

Gy: De ha valakik a hegyen nótáztak? Azért nem volt baj?

V.P: Azé' nem igen.

B.J: De ott is igen-igen vót baj, me' nem vót szabad fújni a himnuszokat. Magyar csendőrök nem bánták, fújják ahogy nekik tetszik. De román csendőrök. Így vót. De a hegyen másképp vót, me' ott nem zavarták a csendet, az embereket a faluba. Onnan csak szépen halkán hallatszott le, osztán vonultak le.

Gy: A kollektív idején duplájára növelté a szőlőterületeket?

B.J: Nem duplájára, triplájára. Az nagyon rossz vót, hogy kínozták az embert annyit, főleg az asszonyokat. Nagyon, nagyon. Amennyit eldöntöttek rászabták, hogy ennyit meg kell csináljon.

Gy: Rengeteg munka vót a szőlővel?

B.J: Rengeteg.

Gy: Kapálták akkor is a szőlőket?

B.J: Kapálták persze, akkor is kapálták. Persze hogy kapálták. Kötötték, csonkították. A permetezés a mán más, az közös vót. Ki vót mérve, osztán akár milyen gyenge asszony vót, ha nem vót betegnapja, ki vót neki mérve, hogy ennyi szőlőt meg kell kapáljon, ennyi málét meg kell kapáljon. Másképpen veszik el a pozícióját.

V.P: Akkor nem örültek az emberek a sok szőlőnek, amit telepítettek. Nem örült egyáltalában senki. Annak örült, amit ellopott belőle.

Gy: Jól termettek azok a szőlők?

B.J: Termettek, termettek.

Gy: Milyen fajtákat telepítettek?

B.J: Lányka, amit még mondtam neked a Tramini, Szürkebarát, ezek vótak. Vót Sászlár is ültetve nekik. Ezek vótak.

V.P: Nagy autókkal hordták ki innen.

B.J: Ballán préselték ki.

Gy: Nem itt dolgozták fel? Itt nem volt pincéje a kollektívnek?

B.J: Há' nem hagyhatott magának. Vitték el a szőlőt. Ki vót szabva, hogy mennyi kell. A kotta meg vót szabva a kollektívnek is. Ha maradt szőlőt, akkor kisajtolta a kollektív magának, ha nem akkor, volt olyan eset is, hogy nem volt kotta elég, osztán elküldtek bennünket, hogy vásároljunk fel bort. Én is jártam. A faluban, akinek vót bora eladó, hogy tudja beadni a kottát, me e'vették akko' osztán mán a kottát borban is nem csak szőlőben. Így. Az is nehéz vót.

Gy: Olyanok nem voltak, hogy a kollektív szőlőjét hazavitték, és bort csináltak belőle?

B.J: Vót, nagyon sok vót. Vót aki fogatos vót, hordta a szőlőt, osztán amiko' kiürítette a kádat akko' hagyott benne egy jó arasz mustot. Miko' délbe ment haza ebédelni akko' kimérte magának.

V.P: Ki hogy tudta. Meg a bátorság.

Gy: A közösből való lopás nem számított olyannyira lopásnak?

B.J: Pontosan. Azt mondta ez a Bandi Andrásné. Vót Ági az asszony, vót Bandi András, meg Pista bácsi. Én is kimentem, me' brigádos vótam, osztán látom, hogy mind a hárman hoznak két-két veder szőlőt. Az mán hat veder szőlő. Mondom Áginak: Ági, ez csak kicsi bűn, vagy ez nem lopás? Ez nem bűn? Azt mondja: Nem Jancsi. Amit a közösbü hozunk, az semmi nem bűn. Nem féltek. Mentek keresztül a hegykapun.

V.P: A közösbü inkább szívesebben vitt mindenki, me' na.

B.J: Én a lopást nem szerettem sose. Én nem szerettem, én féltem vinni.

V.P: Én féltem, hogy kikiáltanak, osztán milyen szégyen.

Gy: Olyat is csináltak?

B.J: Igen. Még olyat is csináltak, hogy valakit egy csú máléjé a börtönbe tettek. A másik meg ellopott egy szekérre, azt meg nem tették. Ez így vót. Akit egy csú máléjé vót, az azé vót reklámba, hogy féljen a többi. Ez ijesztés vót. Elfogta a kerülő, osztán börtönbe kellett kerülni. Me' a többi mán akkor rettegett.

Gy: Hogy hagyták ott a *spalieres* szőlőket olyan hamar?

B.J: Nem volt drágám ki dolgozza.

Gy: Nem tudták megdolgozni, olyan sok volt?

B.J: Nem tudták, ezt se tudja most látod dolgozni. Há' nincs itthun nép, látod, mind oda vannak.

Gy: Mentek a fiatalok városba, oda költöztek?

B.J: Há' akko' nem annyira mentek el, hanem jártak dolgozni

Gy: De amikor visszaadták a földeket, dolgozták még néhány évig?

B.J: Dolgoztuk, igen, igen, kínoztuk. Me' nem munka vót, hanem csak kínlódás.

Gy: De azok nem teremtek annyit, vagy hogy, hogy ezek maradtak meg?

B.J: Teremtek azok, csak ezek voltak közelebb vannak, mind kimenni a Csóvaszéltetőre, hogy dolgozza azt a szőlőt. Meg ugye mindenhun az öregek maradtunk itthun, az öregeknek a családjá mind elment. Ugyi mind iskolába mentetek.

V.P: Nem maradtatok a földné, me' nem hogy megélhetőség legyen belőle.

4. Gyűjtés ideje: 2008. szeptember 7.

Adatközlő: Kis M. András

gyűjtő: Szilágyi Brigitta

Született: Szilágysámson, 65 éves

Felekezete: református

Társadalmi helyzete: a helyi református egyház volt gondnoka, jó hírnevű szőlősgazda

Gy: Ezek a sajtók többfélék. Ugyanaz a nevük, mindkettőt sajtónak nevezik?

K.M.A: Ezek mind sajtók. Regén vótak ezek a medvesajtók. Olyanok vótak, hogy azt megtöltötték, osztán egy gerenda, egy ilyen gerenda rá vót eresztve, osztán saját magátu kipréselte, nem kellett szorítani, de ezeket kell.

Gy: Volt ilyen a sámsoniaknak?

K.M.A: Itt a sámsoniaknak. Például ott a Székely Mihály pincéje - nem tudom, ismeritek, Gombos Gyuláé mellett van - ott vót egy *venyigés pince* de vót olyan hosszú szénje, mint ez a kettő (a pince két szobájára mutat).

Gy: Egybe a pincével, vagy külön?

K.M.A: Egybe a pincével. Oda vót beállítva a sajtó, osztán az mondom magátu működött. Me' ahogy fe'strónfolták, vagy mit csináltak véle – me' én is csak így láttam, emlékezek rá, de hogy hogy működött, azt nem tudom – csak azt mondták, hogy azé' van az a nagy gerenda rajta, me vót egy olyan 4 méter hosszú, meg gondolom olyan 50X50-es. Azt reáeresztették, osztán az magátu kipréselte.

Gy: Hova lettek azok a sajtók?

K.M.A: Há' azt idővel elrontották, osztán mán nincs. Ilyen, ilyen mása van neki kis méretbe, láttam a tavaly Szilágyi Ferini. Na olyan vót.

Gy: Aztán sok fért bele?

K.M.A: Há' én nem tudom, hogy milyen nagy kosara vót, me' mondom én olyan gyermek lehettem, miko' ez még megvót. Csak láttam, hogy ott vót.

Gy: Azt az egyet látta?

K.M.A: Én csak azt az egyet láttam Itt a faluban nem láttam másütt, pedig lehet, hogy vót. De máshun, az én tudomásommal nem vót.

Gy: Elmondja, hogy hogyan lesz a szőlőből bor?

K.M.A: Hogy hogyan lesz a szőlőből bor? Há'sztán én elmondom.

Gy: Mindig hosszúkádba szüreteltek? Zsákos szüretelés nem volt?

K.M.A: Mindig. Zsákos szüretelés nem vót. Még a szőlőt is dézsáva' hordtuk le régen, nem zsákban.

Gy: Ha Sámsonba azt mondják valakiről, hogy bort csinál, akkor azt jelenti, hogy az tesz bele vizet, cukrot, pancsolja a bort. De ha a bor a maga eredeti formájában készül el, hogy nevezik azt a folyamatot?

K.M.A: Há' én, há' csak úgy nevezzük azt is, hogy bort csinálunk. Akkor is, ha csak szőlőből csináljuk. Van olyan persze. De én nem tudom, hogy csinálják, soha nem csináltam, de most se csinálom. Kevés lesz, de ami van, az legyen jó.

Gy: De Sámsonba egyre többen csinálják olya formában, nem?

K.M.A: Nem mondhatom, hogy olyan nagyon csinálják, me' nincs nagy értelme. Me' ami van bor, még az se nagyon kél e'. Na igyatok!

Gy: Ebben van piros szőlő is, hogy nem teljesen fehér a színe?

K.M.A: Ez olyan vegyes szőlő tudod, nem olyan újfajta szőlők, hogy tiszta *Lányka*, tiszta *Muskotár*, vagy *Rizling*. Hanem ebben van az a fekete *Járdovány*, azok a fekete hajú szőlők. Máskülönbén fehér annak a leve, ha azonnal kiperéselnők, akko' világosabb lenne. De mivel hogy akko' is mindig dógunk van, me' ha egyik nap szüretelünk, a másik nap megyünk a másiknak, és ha esetleg a következő nap hogyha rákerül a sor, vagy este. Rajta marad a *montján*, és kap egy ilyen színt. De van nekem ettől fehérebb is, de ezt használom.

Gy: Szokták különválogatni is a szőlőt?

K.M.A: Csak ha van külön darab. Én nem, de valamiko' csináltam – 80 liter vót, azt hiszem – ez a Hamburgi muskotár, me' annak is veres színe van, még ennél veresebb. De rajtahagytam direkt a *montján*, hogy fogja meg. Hogy legyen olyan vörös bor, meg kapja meg az ízit. Me ha azonna'

préseli ki, nincs meg az a muskotáros íze. Kell álljon egy kicsit a montján. Na osztán egy alkalomko' csináltam, me nagyon szép vót. Most is arra gondoltam, hogy ha nem romlott vón e', akko' csináltam vóna külön, me' nagyon jó finom ízű bora van. Csak olyan vereses bora van. Régebb csináltak teljesen, csináltak ebbü az Otellóbu. Meg példáu' én most is csinállok minden évben, me' van nekem ez az Otelló szőlő a Morgóba, egy fél darab, me' csinállok abbu csígert, me' én azt szeretem téli italnak. Osztán amennyi fekete szőlóm van, me'van vagy 400 tőke fekete szőlő, az nem mejen mind belé a hordóba, a színlevit leveszem, ahogy ledaráljuk, de mán nem teszem a sajtóba, hogy kipréseljem, hanem csak úgy ledarálva beléteszem a hordóba, osztán aztat iszogatom télen. Amikor iszom mind töltök reá vizet. Mindig, ahogy apad.

Gy: De a *csíger* a szomszéd falvakban is van, vagy csak sámsoni ital?

K.M.A: Inkább csak sámsoni ital, de még hallottam Szerbe is, hogy csinálták. Me' éppen egy éve, hogy tisztítottam ki a Szénafűn a kaszálót, amiko' ott jártak ezek a széri fiúk a juhakka'. Osztán az egyik ember mondta, hogy vigyek neki egy flakon csígert, me' ü olyan jó italt nem ivutt soha, mint amilyet régen, ahogy csinálták Szerbe is. Me' szoktuk tenni azt az *ürmöt* is

Gy: Mi az üröm.

K.M.A: Az valami növény, olyan ízes növény, osztán olyan jó ízt ad neki. Há' mondtam, hogy viszek, de osztán csak nem mentem én se. Osztán Sándor Sándor mindig mondja, hogy Vilmos emlegeti, hogy nem vittem e' a *csígert*. Me' megegyeztünk, hogy ha megyek, melyik bokorba teszem, hogy ott megkapják. De én közbe nem mentem, osztán nem kapták.

Gy: De Ballán nem csinálnak?

K.M.A: Nem, ott nem csinálnak. Nem tudok rula, hogy csinálnának.

Gy: S a *csígerrel* spórolták a bort?

K.M.B: Igen, azza' spóroltuk a bort, meg most is spóroljuk. De én, van úgy télen, hogy hetekig nem iszok egy korty bort se. Ha valamiko' fe'jövök a pincébe, me' a piros borom otthun szokott lenni, széjjelnézek, megkóstolom, de hogy én levigyek bort télire, vagy hogy igyak, sohse.

Na kóstoljátok ezt is. Ez innen van, új telepítésű, Királylányka.

Gy: Mikor jönnek vevők, akkor szokták kérdezni, hogy melyik milyen szőlőből van?

K.M.A: Megmutatom, hogy milyen van, osztán amelyikbü választanak.

Gy: Nem különböző a borok ára, a szerint, hogy milyen szőlőből van?

K.M.A: Én úgy szoktam adni ezt is, mint azt a vegyes bort. Na én elmondom akko' a borcsinálást, me' csak úgy mondjuk, ha nem is vízbü csináljuk. Ősszel, mikor eljön a szüretnek

az ideje, összeállunk a rokonság, leszüretelünk egy-két darabot egy nap, osztán azt ledaráljuk. Akko' nap le is daráljuk. Osztán, ha van idő, me' az igazság az lenne a legjobb, hogy ha mán akko' este beléteennük a *sajtóba*, hogy ne álljon ott a *csokányán*. Me' az is ízesíti, pláne miko' van sokszo' jó meleg. Osztán akko' kisajtóljuk a másik nap, vagy a harmadik nap, miko' hogy sikerül, miko' hogy van az idő, osztán belérakjuk a hordóba, és hagyjuk, hogy kiforrjon. Én például nem szoktam korán lekezelnéni a borokat, lekéneznéni, azt mondják, *lehúzni*. Igen-igen januárba csinálom, me' akkorra már jól kiforrik tudod, és nincs afféle probléma, hogy nyáron is megforrik. Hagyom, hogy forrjon ott ki magába, me' sokan panaszkodnak, hogy megforrik a boruk. Mán én is jártam úgy, tudod akko' sehogy se akar leszállni. Megforrt nyáron, osztán nem állapotodott meg a forrása egész őszig. Úgyhogy az mindig ilyen tiszta volt, de érzett az a forrt íze, osztán mán nem adhattam senkinek, mert érzett, hogy na forrik. Akko' januárban levesszük arru a *seprőrii*, tudjátok.

Gy: Általában mennyi van olyankor? Van több ujjnyi is a hordó alján?

K.M.A: Mondjuk egy olyan 5000 literes hordóná' van egy olyan másfél-, kétvedernyi, olyasmi.

Gy: És az mi?

K.M.A: Az salak, mán mondjuk ha nem is lenne rothadt szőlő mindig lenne *seprője* a bornak. Osztán az az idegen anyag, ami nem jár oda a borba, az szépen leszáll a fenekire, osztána akko' amiko' megtisztul, me' olyan szokott lenni a bor majdnem, mind most. Csak tudjátok az a tulajdonsága, hogy amíg nem teszi bé az ember az *áslógot*, ha melegre viszik, megváltoztatja a színt. Úgy megvörösödik, az íze is olyan rossz ízű lesz, me' vót rá eset, hogy nekem is nem vót óborom disznóvágásra, az óbort kellett levinni. Aztán amit nem ittunk meg ottmaradt a másik napra. Osztán olyan veres vót, mit az ablak, olyannak változott. De miután teszel belé *áslógot*, hagyhatod ott a napon, nem lesz semmi baja, csak annyi, hogy elmejen az ereje.

Gy: Az *áslógot* azt a hordóért, vagy a borért csinálják, vagy mindkettőnek használ?

K.M.A: Az mindkettőnek használ: a hordónak, hogy fertőtlenítse a hordót esetleg, a bornak meg azé, hogy letisztítja, me' az füstté válik ott benn a hordóban. Sokszo' úgy prüszköl az ember, miko' tölti belé a bort, me' jön ki a füst. A bornak azé használ szerintem, me' átmegy azon a füstön, ha hamar is, de átveszi azt a gyógyító anyagot, ami megtisztítja. Meg mondom, nem is válik olyan veressé, ha le is viszed, ha ott áll félbe, vagy nem tudom mi.

Gy: Hányszor húzzák le a bort egy évben?

K.M.A: Én háromszor szoktam. Lehúzóom úgy januárban, márciusban, meg úgy májusban. Háromszó' lehúzóom. De hogyha megkezdek egy nagyobb hordót, és kiveszek belőle vagy 15 vederre', me' csak akkor kezdem meg, ha legalább ennyit vesznek belőle. Me' az se jó, ha félbe' áll a hordó.

Gy: A miért nem jó?

K.M.A: Az azért nem jó, mert akkor is kap egy *fél ízt*.

Gy: Milyen ez az íz?

K.M.A: Há', én nem tudom megmutatni most neked, me' nekem nincs olyan, me' én nagyon kezelem a bort, nincs meg neki az a tiszta íze. Van neki egy különös, egy különös íze annak a félbe való bornak. Akko' van ez inkább, amiko' nincs *lehúzva*. Bajos is azt tisztítani, azt a félbe való bort. Ha félbe van mondjuk sokáig, mind ahogy én is szoktam januárba lehúzni, egy ötven vedres hordót félbetartanék addig, akko' abbu tökéletes bor sose lenne. Abba járunk, hogy ami van bor, az teli hordó legyen. Mindig úgy alkalmazzuk a húzást, mondjuk, ha van nekem mondjuk 150 veder borom, akko' nem töltök meg három 50 vedres hordót, hanem csak megtöltök kettőt, azt az 50 vedrest, a többit meg elosztom kisebbekbe, hogy ne legyen félbe. Me' nem egyre vág. Iszok én sok helyt bort, osztán nem egyre vág, hogy milyen az íze. Me' éntülem azé is viszik el a bort, igen-igen elviszik, me' mondom nagyon kezelem, osztán ide vannak szokva ezek a kliensek, há' jönnek mindig.

Gy: A bor kezelése a *húzás*, és a hordó tisztántartása?

K.M.A: Igen, a *húzás*, meg a tisztán tartás.

Gy: A hordót hogy kell tisztán tartani?

K.M.A: A hordó tisztán tartása az abbu áll, hogy mondjuk, ha kiürül nekem egy hordóm, és nem teszek azonna' belé bort, akko' abba teszek *áslógot*, ledugom, osztán nem nyúlok hozzá, míg nem teszek belé bort. Miko' még egyszer teszek belé bort, például, ha kiürül nekem egy 10 vedres hordóm, osztán ha megkezdek egy 50 vedres hordót egy hónap múlva, ha kell nekem az a 10 vedres hordó, akkor én mindig kiszódázom azt. Hiába az előtt egy hónappá' szedtem ki belőle a tiszta bort, mert igen-igen mindig marad egy kis bor a hordó fenekén, és az osztán ecetesedik. Ha belé teszed a bort, hiába mosod hideg vízze', mán nem ér semmit. Én úgy szoktam, hogy teszek egy marék szódát meleg vízzel, akko' még teszek utána egy forró vizet, azután két hidegvizet. Na ebbü áll a hordónak a tisztántartása, hogy ne romoljon e'.

Gy: Kívül is megmossák?

K.M.A: Kívül is szoktuk. Kívül csak ősszel szoktam mosni, me' ez olyan száraz pince, hogy meg se kell törülni egész évben, nem tudom, hogy megfigyelted, olyan, mintha most lett volna megmosva.

Gy: Hátral a földben van, vagy nincs a földben a pince?

K.M.A: A földbe van ez. Csak nézd meg, hogy milyen száraz. Teljesen benne van ez a földben. Ott fenn agyagos talaj van, nem mint ez a homokos, osztán ott mindig nedvesedik be a hordó.

Gy: Ez már Külső hegynek számít?

K.M.A: Nem, ez itt belsőhegynek számít. Itt az úton felfelé, osztán attu' kifelé van a Szúrdok, mán a Külső hegy. Na mondtad a zenés szüretet. Há' régen is úgy vót, hogy a rokonságok összejártak szüretelni. Osztán vót itt egy cigányprímás. Vagy kettő is vót, de az egyik vót elismertebb. Csillag Miklósnak hívták, másképpen más vót annak a neve, de mán nem tudom, milyen Miklósnak hívták. Na azok aztán elindultak a hegynek egyik felin, osztán ahun szüreteltek odamentek, és megkérdezték, hogy szabad egy nótát e'huzigálni? Há'sztán mindenki megengedte, me' régen tán jobb kedvek vót az embereknek is, mint most. Most mindenki a dógát intézni, ügyes-bajos dógát. Ha lakadalom, ha akármí, mindig azt beszélík. Régen eljöttek ide a hegyre is mulatni. Na osztán azok végimentek a hegyen, osztán akko' szőlőt adtak nekik. Estére összegyűlt nekik egy csomó szőlő, me' adtak nekik egy-egy veder szőlőt a muzsikásnak. Osztán vótak azok a fiatalabbak, de én még olyan gyermek fiatal vótam, nem vótam olyan, hogy táncra perdüljek, bár én is szerettem a táncot. Táncoltak osztán a szőlő közt is vagy 10 percet, elidőztek, osztán mentek tovább a cigányok másokhoz.

Gy: A szüret akkor víg munka volt?

K.M.A: Ajaj, víg munka vót, nem mint most. Régen osztán danoltak a szüretelők is, nem úgy, hogy mindig az ügyes-bajos dógunkat, nem törődtek annyira a gazdagsággal, vagy nem tudom én minek nevezzem. Me' most mindenki hajt arra, hogy több legyen, mint a másik.

Gy: Nem siettek ennyire a munkákkal, mint most?

K.M.A: Régen nem, nem siettek. Meg több vót a nép is, vagy nyugodt vót. Há' régen, ahogy mondtam, összeálltak a rokonságok, osztán hétszámra is szüreteltek. Meg október 20-a előtt nem is volt szabad szüretelni. Mán az én időmbe nem vót az a törvény, de vót olyan időszak, hogy október 20-a előtt nem mehetett bé a hegyre senki se, hogy szüreteljen. Vót egy hegybíró, annak a megkérdezése nélkü'. Me' mondjuk hogy vótak akkor is ezek a koránérő szőlők, Pirosdalavár, me' az korábban érik. Na akinek vót olyan, akko' e' kellett menjen a hegybíróhoz, hogy kérjen

engedélyt, hogy megszedsje. Me' ha e'hagyták amiko' a rendes szüret volt, akko' megette a madár, a kutya, meg mindenféle. Juliska néném mindig mondta, ez a Sanyi anyja, hogy mennyit sírt ú, me' papámnak vót ott a Messzilátón, az erdőné Pirosdalavár. Osztán kellett menjem mindig, hogy a harangot húzza, hogy a madarak ne egyék meg a szőlőt.

Gy: Volt harang a szőlő mellett?

K.M.A: Ilyen, mint a tehéneken szokott lenni, meg a juhakon, nem tudom, hogy ismeritek-e, vagy sem. Osztán olyan harang. Azza' kellett kolompolni, ha megrázta, akko' a madarak elmentek persze. De azt gyakran kellett csinálni, me' egyik percbe megrázta a harangot, a másik percbe mán jöttek vissza megint, hogy egyék a szőlőt.

Gy: Volt többféle ilyen a hegyen?

K.M.A: Há vót. Nekünk is vót, ott a Morgó végén, mán a kollektív előtt, ha jól emlékszek, 15-20 veder borunk, Pirosdalavári. Há le kellett szedjük mindig elébb.

Gy: A gyermekek feladata volt a szőlő védeése a madarak ellen?

K.M.A: Azoknak a feladata vót az őrzés, me' vót itt hegyőr, de nem őrizte egyét, vagy kettőét, me' vót a hegyen 5-6 helyen, ha vót. Me' nem vót abbu olyan sok. Hogy 1000 tőke, vagy 500 tőke legyen. Olyan 150-200 tőke, ennyiket telepítettek. Ezeket abbu' kifolyólag telepítették, hogy ha elfogy a bor, akko' legye előbb. Legyen a szüretre mit adni a munkásoknak, me' régen így vót, hogy kellett adni, nem a szukot itták, meg a sört.

Gy: Napszámosokat is hívtak szüretelni, vagy csak a család vett részt?

K.M.A: Vót, vót. Vót olyan hegy, ahun napszámosok is vótak. Me' példáu' papámmi is vót napszámos is, me' neki vót vagy 10.000 tőke szőlője. Mán nem győzte a család leszedni, osztán hívtak napszámost.

Gy: Ez a szerkezete vót a szőlőhegynek, mint most? Így voltak felosztva a szőlők, s az utak is?

K.M.A: Így, persze.

Gy: Minden földterület megközelíthető volt szekérrel?

K.M.A: Persze. Me' olyan nem vót itt, me' régen különbek voltak az utak. Na nem beszélve arru', hogy itt most megcsinálták, de mán ott a Morgó felé milyen utak vannak? Alig lehet elmenni üres traktorral is. Szekérrel még bajosabb. De régen mindenki meg kellett csinálja a szőlője aljába az utat, hogy ne legyenek *kottyanók*. Ha vótak *kottyanók* akko' levezetni a vizet, hogy folyék le. Nem vót így elhagyatva az út, mint most. Ez így vót egészen a kollektív bejövételéig.

Gy: A kollektív idején parcellázva volt ez a hegy is?

K.M.A: Vótak. Példáu' ott a Kerek hegyen, az aljába is vót, és a derekába is a kollektívnek út. Míg nem volt a kollektív, addig nem vót út, csak a tetőn, meg itt alul.

Gy: Akkor ott feljártak a szőlők a tetőre?

K.M.A: Akkor a szőlők pont úgy jártak, mint ahogy most van. Ami feljár most a tetőre feljárt akkor is, ami nem már fe' most, az nem járt régen se. Példáu' ott, ahun a miénk van, az még feljárt a tetőre, de mán mellette vót ott Bálint bátyáméknak, mán Postás Pistáéknak, az mán nem járt fel a tetőre. Az járt egész a *gátlásig*, úgy mondták neki, olyan emelkedő valami vót, osztán azon felül, vót rá eset, hogy azon felül is azé vót, akié alól, de nagyobb részbe alul külön gazdái vót, és felül megint külön gazdái.

Gy: A megszakítás, a gátlás megvolt, de nem volt út?

K.M.A: Igen, de út nem.

Gy: Hogy szüreteltek? Mindig lefele hordták a szőlőt, vagy felét le, és felét fel?

K.M.A: Ez úgy vót, mán például a Kerek hegyen, hogy fe' felé kellett hordani a szőlőt, me' alul nem vót út. Mán ami alól vót, mind lefelé kellett hordani, me' abbu' kifolyólag, hogy ide lefele kell hozni, me' nem vót út ott fenn.

Gy: Általában a szőlőterületek alatt voltak a tulajdonosok pincéje?

K.M.A: Nekem nincs itt szőlőm, de ezt vettem a rendszerváltozás után Péli Sándor tiszteletes úrtu'. Úgy hogy nekik itt vót itt szőlőjük, ez a hely is itt vót, a pince faráná' K.G.Gyula használja azt a pincét, osztán ü megvette a szőlőt is, amiko' eladó vót. Miko' még nem vót teljesen megbomolva a kollektív, akko' elmentünk Péli Vilmossa', me' az meg vett valami szőlőhelyet a Belső hegyen. Osztán mondom Vilmosnak, hogy én is akarok csinálni egy pincét, me' ü is ebbe az időbe' csinálta ide. Az övé vót ez itt mellettem. Mán a hely is, a pince meg a Vilmosé. Há' kérdi, hogy hova akarom csinálni. Mondom, hogy oda, ahun vót a miénk a másik, csak feljebb. Nem oda, ahun szakad, me' van ott egy hely, ahun szakad, de ha feljebb tettem vóna, lehet, hogy nem szakadt volna. Há' gyere te – mondta – megyek a tiszteletes úrhoz, me' meg akarok venni tüle valami szőlőt, osztán kérd e' ott mellettem azt a szilvást, osztán jobb hely lesz ott mellettem, mint ez a tiéd. Úgy is tettem, e' mentem, osztán mondtam a tiszteletes úrnak, hogy mi járatba vagyok. Kéne nekem egy pincehely, me' még akko' nem vót errü a szilvásrú szó. Nyugodtan építs Bandi reá, me' ha e' lehet adni, akko' nem veszünk össze az árán. Én meg is csináltam. Osztán másik tavassza' jött, hogy na most mán beszélhetünk az áraru' a pincehelynek. Én is

akarok csinálni, me' a szőlőt nem akarjuk hagyni, osztán csinállok egy olyan pincét, hogy legyen lakás is rajta, me' Balázsnak is nagy a családja, osztán ne alkalmatlankodjunk ott, ha itt tanálunk maradni, nem lesz kedvünk hazamenni Lompértra, me' a házat már eladták addig. Na kérdeztem, hogy mit fizessek, mondta, hogy 500 lejt fizessek. Há' jó van – mondom -, nem is alkudtam én semmit. Pénz vót az az 500 lej, de nem olyan sok vót. Mondom, hogy arra gondoltam tiszteletes úr, hogy nekem kellene adja azt a kis szilvást is ott körülötte, hogy ne legyen gondja reá a tiszteletes úrnak, meg ne járjak én a tiszteletes úrén. Há' éppen én is úgy gondoltam. Ha nem mondtad vóna, úgyis megmondtam vóna, hogy vedd meg azt a szilvást is. Ami itt le van kaszálva, meg ami van itt errü' is, itt kétfelől egy-egy sor szilvafa. Csak a szilvafák száradnak ki, én meg béültettem diófáva'. Na osztán azé meg kért 200 lejt, ezé a kis szilvásé. Már arra fe' mondom, hogy ha nem akarta vóna eladni, akko' csak a pince hely lett vón' az enyim. Hogyha lebontottam vón, vagy nem tudom, mit csináltam vón, akko' is már nem tartottam vóna jogomat ahhoz, hogy a szilvafák az enyim, csak ez a kis hely, ahova építettem a pincét.

Gy. Itt a pincesoron láttunk a pince elé, a szén egyik oldalába beépítve egy kis szobát. Azt mire használták?

K.M.A: Há' azt így használták, hogy olyan kis edényeket bétettek, permetező kádat, vagy hordót. Me' régen nem ilyen hordóba permetezték a szőlőt, mint mosta bádóg hordóba, hanem vót egy ilyen nagy hordó, 50 vedres, vagy 40 vedres, mék milyen. Rendes kerek hordók, mint ezek. Osztán a tetejin ki vót vágva egy ekkora hely, ni. Össze vót szegezve az ajtója, úgy hogy a tettek alá ruhát, osztán rátették, leütötték, akko' nem jött ki belőle a lé. Na osztán olyanokká' megcsináltak egy hordó levet, osztán vittek egy dézsát – akko a csak vót a divat, nem mint mosta gumi - , osztán úgy helyezték el a szekérbe, hogy hátul legyen a dugó, osztán azt kiverték, úgy eresztették dézsába a permetező levet. Meg kíkléve' permeteztek régen, nem ezekkel.

G: Hányszor permeteztek egy évben?

K.M.A: Há, kétszer, háromszor. Aki már háromszó' permetezett, az sokszó' permetezett. De régen nem is vót ennyi romlás. Me' most van ez a liztharmat, amiko' lyan a szeme, mint egy borsó, akkor is elromlik, ha elvirágzott, letisztult, olyan vót a szemje, mint a borsó, akko' már nem permetezték többet. Me' akko' romlani nem romlott a szőlő. Romlani, csak virágzába romlott, vagy virágzás előtt. Akkor is kéthetenként csinálták, de korán. De májusba már nem i fogtak hozzá. Június nyolcadikán, Medád, vagy miféle nap van, akkorra igyekeztek, hogy

akkorra legyen meg a permetezés, me' az olyan esős idő vót. Azt mondták, hogy ha akko' esik az idő, esik 40 napig, osztán ki tudja, meglehet permetezni, vagy nem. De akko' akármennyi eső vót, ét hétné' hamarább nem permeteztek. Úgyhogy nem romlott régen a szőlő úgy, mint most. Nem tudom, hogy a levegőbe vannak mán ezek a bacilusok vagy micsoda. Tudja az áldás.

Gy: Igaz, hogy reformtus falu, de Orbán napról, vagy másokról nem volt valamilyen hiedelem, elképzelés, hogy akkor mit kell tenni, hogy jó szőlőtermés legyen.

K.M.A: Nem tudok ilyesmirü'. Tudom, hogy vagy Orbán másfelé, de nálunk nincs. De azt emlegették az István napot, karácsony közbülső napján van az, hogy ha megsüti a hegyoldalt a nap jó termés lesz, ha pedig nem süti meg, nem lesz jó bor. Még van még valamilyen nap, de azt nem tudom biztoson, de ha azon a napon jó idő van, akko' jó termés lesz, de ha nincs jó idő nem les jó termés. Ez mán nem tudom mék. De a jó borral kapcsolatban ez a karácsony közbülső napja.

Gy: A szőlőnek nincs valamilyen ellentétes növény párja? Hogy ha az van, akkor nincs szőlő, vagy fordítva?

K.M.A: Nem tudok ilyesmit. Én csak annyit tudom, hogy ezeken a hegyvidékeken itt igen-igen szőlőket termesztenek itt körülöttünk is, nem csak itt Sámsonba. Me' most mán telepítik a szőlőt a síkságokra is. De nincs olyan jó minőségű borok. Me' épp most vótak itt Károlybu' valam vendégek. Osztán mondja, hogy mi csináltok véle, hogy olyan jó borotok van. Há mondom, hogy semmit nem csinálunk véle, csak a mi területünk jobb, alkalmasabb a bortermelésre, mint a tiétek. Mert a hegyoldal ugyi, éppen miko vótunk a borversenyen, vagy két éve, nem tudom, vagy három éve Ballán, osztán ott tartottak ilyen beszédet a szőlőtermesztésrű, osztán akko' vót rula szó, hogy itt van ez a hegyoldal, osztán a tetejin van ez a fensík. Hiába fenebb van, mint ez az oldal, ott nincs olyan jó minőségű bor, nem terem, mint itt az oldalba. Hogy aztán az mitü van, vagy mitü nem, at mondták, hogy a fensíkon hiába magasabban van, nem terem olyan jó minőségű bor, mint ami az ódalba van.

Gy: A borversenyeken jó helyeket szereznek a sámsóniak?

K.M.A: Há jó. Me' én is két fajtáva' vótam, az egyikkel arany érmet nyertem, a másikkal ezüstöt.

Gy Melyikkel nyerte az aranyat?

K.M.A: A Lánykáva. A Rizlinggel meg ezüstöt nyertem. Van nekünk tiszta Rizling borunk is, csak most már össze van vegyítve. De nekem a Rizling bora mindig jobban tetszik, mint a

Lányka. Zamatosabb ízű a bora, mint a Lányka. Há' a Rizling, az egész régi, me' az ott van kinn a Külső hegyen, ahova papám telepített szőlőt. A egyik darab Rizlin vót, a másik darab meg Sászlár. De osztán a Rizling tetejébe vót még egy kis Lányka, a Sászlárnak meg Kővitinka. De ezek a fajta szőlők vótak az egész 3000 tőke szőlő. Most osztán, hogy a kollektív ideje alatt tettek belé ilyet is, meg olyat is, me' olyan pozícióknak vótak kiosztva, de abba más fajta nem vót. Ahun rizling vót, ott Rizlin vót, ahun Sászlár, ott Sászlár, Lányka, lányka, a Kővidinka megint csak külön. Mán abba az időbe is igyekeztek, hogy tiszta fajszőlőket telepítsenek.

Gy: A szőlőből jól meglehetett élni?

K.M.A: Há meglehetett élni, me' abba az időbe nem is vóta olyan igényesek az emberek – a valóság az -, osztán nem kelleett annyi pénz a megélhetéshez. Há' a megélhetéshez kevés pénz kellett, több kell ilyen cicomákra, meg erre-arra. Há ebbü éltek meg az emberek, me' régen Sámsonbu nem ment innen senki, sehova. Vótak olyan alkalmak, hogy húsz éves korba mentek a fiúk katonának, de amíg el nem ment katonának, a falun kívül nem vót. Mán hogy így városra menjen, vagy valami. Itthon dolgozták a földeket gép nélkül. Lovak kevésbé vótak, vót egy pár. Avva osztán hordták el a szőlőt Szatmárra, ilyenkor ősszel, mikor ért ez a Sászlár szőlő. Meg borszőlőt is vittek. De nagyrészbe ökörfogat vót, de vót tehénfogat is. De nagyrészbe megdolgozták az egész határt, nem maradt itt parlagon, mint most.

Gy: A borokat mikor vitték eladni?

K.M.A: Há' az úgy vót – mán nem az én időmbe, hanem annak előtte -, hogy vót ott Ferkónak a papája, Andris Andrásnak hívták aztat. Aztán az olyan megbízott vót, hogy szedte össze a hegyrű a borokat. Há' minden esetre a jó minőségű borokat. Osztán ühözjá jöttek Pestrű, meg innen-onnan. Aztán vitték e' tüle autókkal, vonattal, mikor hogy.

Gy: Akkor nem volt azzal probléma, hogy ne tudták volna eladni a szőlőket, a borokat?

K.M.A: Nem, nem vót avva' baj. Osztán akko' későbbben avva' volt a baj, hogy be kellett szógáltatni, miko' vót a kottarendszer. Me' ez még a magyar világ alatt vót, mán '44, 45-ig. Úgy hogy az összeszedte itt a bort, osztán jöttek, me' tudták, hogy innen e' vihetnek egy vagon bort egyherű, nem mell jární pincérű pincére.

Gy: Összegyűjtötte a saját picéjébe?

K.M.A: Persze, az ő pincéjébe. Pontosán itt vót nekik egy pincéjük kijebb. Vótak itt fogatosok, bivallya', ökörré', kivitték az állomásra, ott bévagonirozták, osztán evitték méket hova.

Gy: Sámson gazdagabb falu volt a környéken, mint a szomszéd falvak?

K.M.A: Há', Erkedhez, szerhez képest persze gazdagabbnak nyilvánították Sámson. Me' régen vót az a mondás, hogy Szerbe hamarébb e' múlik a világ egy nappa', mint Sámsonba.

Gy: Ezt mire mondták?

K.M.A: H', hogy gyengébb falu vót, na. Osztán oda lyukadunk ki, hogy lehet, hogy hamarébb e' mulik nálunk, me' azok hamarébb e' kezdték az e' vándorlást, mán még a régi rendszerbe. Nem a kollektív ideje alatt, hanem még az előtt. De amiko' bėjött a kollektív, nem maradt ott senki Szerbe férfi, majdnem. A családfők igen-igen e' mentek Aradra, Temesvárra, meg nem tudom még mék bányahelysége. Úgy hogy ott is fellendült most nagyon, még mondhatom, hogy különb tán mint Sámson, mán a falura nézve. Nagyon is melléjek álltak az angolok: utat csináltak, parókiát. Hamarabb e' mentek hazulról, és hamar pénzhez jutottak, és úgy. Há' nem. Mondom, hogy itt a kollektív alatt is egy jó darabig nem mentek el a falubu'. Hanem azután, miko' kezdett gyengülni ez a kollektív fizetés, akko' osztán kezdték meg ezt a nagy építkezést Zilahun, na akko' oda egy ideig eljártak evve' a Gyulai Gyuláva', az söfőr vót. Nem volt ez az aszfalt. Mocsolya fele vót valami csinált út, de az is nagyon rossz vót, me' e' hagyatott út vót. Nem tudott tt mán járni végül a jrmű. Akko' vót rá eset, hogy jártak ki Ökörítóra gyalog, jöttek haza gyalog. De osztán, miko' megcsinálták ezt az utat, nagyon sokan e' mentek. Há' vt három busz reggelenként. Vót két kocsi, aki csak a munkásokat vitte. Akko' vót egy busz, aki vitte azokat, akik Zilahra akartak menni, me' régen nem lehetett nálunk kapni mindent. De most lehet kapni, akármi kell. El kellett menni Zilahra, ha valamit akartál vásárolni. Osztán végén vót még az iskolás busz is, mán osztán miko' jártak. Me' iskolába se mentek. Há' az én korosztályombu se ment abba' a időbe, csak Bántó Bandi, meg Gyurka András. Ilyen szakiskolára mentek azok. Osztán még vótak nem is tom hányan. Há' még ez a Szabó Évi, ez a a két papnak az édesanyja, aki van Zilahun, meg Sarmoságon. A titkárnak, me Szabó Pityunak vót a testvére. Ezek hárman mentek e' csak. Annak előtte osztán alig-alig mentek. Na vót egy alkalom, amiko' sok pap ment innen tanulni. Akko' ment az apjuk ezeknek a fiúknak Püsök, akko Péli Sándor, Márkus Endre, Kiss Zoli. Na ennyin, négyen mentek az én emlékezetemre azelőtt tanulni. Na meg osztán vót ez a Zsigó Gyula, neki gyerekkorába leszakította gép a kezit, osztán mán nem tudott vóna itt gazdálkodni. A nagyszülei meg elküldték tanulni. De legtöbbje mindig itt maradt. Azért ment itt úgy a munka régen, me' mindig vót utánpótlás, de most mán nincsen.

Gy: A szőlőterületek drágábbak volta, mint a szántók?

K.M.A: Jajaj, há' a szőlőterületek aranyakat értek. Nem mint most, hogy nem kell ingyen se. Régen ha hozzá tudott jutni egy darab szőlőhez, há' olyan öröme vót, hogy most ha milliókat kapsz, akko' sincs tán olyan öröme, mint annak vót.

Gy: De miért? Nehezen lehetett megszerezni?

K.M.A: Me' nem vót, nem vót. Több vót a vásárló, mint az eladó. Há' ezt a Miklós bátyádat, nem tudom, hallottatok tik rula, az e' vót zárva, és azé' zárták e', me' megvett itt egy darab szőlőhelyet, és meg akarta venni egy román ember is. Itt vótak régebben több románok is. régen olyan vót a helyzet a kommunista rendszer alatt, hogy ha semmit se csináltam, de mondtk ezek a párttagok, hogy engem el kell vinni, el kell zárni, akko' szépen e'zártak. Nem lehetett semmit tenni ellene. Vótak ezek a nagyobb gazdák, vitték e őket a börtönökbe, meg a Duna-csatornába. Na osztán csak azt akarom mondani, hogy pontosan papád, Miklós bátyád, meg Zsigó Jancsi örök vótak. Osztán kitanálták, hogy csináltak egy ilyen akasztófát, és rárajzoltak egy embert, osztán melléírták, hogy a kommunisták így járnak mind. Hiába akko vót ör papád is, meg Zsigó Jancsi is, eztet vették elé, hogy ü csinálta az egészet. Csak azé, me' megvette a szlót, amit meg akart egy másik román venni, hogy tudják e'zárni. E'zárták nem is tudom hány évig ót a börtönbe jogtalanul. Utóvégre csak úgy szabadult ki, hogy az apja járt így a faluba, kellett aláírni, hogy ki van mellette, hogy kiengedjék. Akko' osztán kiengedték, me' persze nem vót senki ellene, tudta a falu, hogy nem vót hibás. Úgy hogy ilyen vót a szőlő helyzete. Vót nekünk 500 tőke szőlőnk, ahun vót nekünk a pincénk. Ez a Patykás János - kőműves vót az -, azt mondta, hogy azé a darab szőlőé épít nekünk egy ilye házat, mint amilyen most van nálunk az udvaron. Kócsot ad belé, csak adjuk neki azt az 500 tőke szőlőt, és nem adták oda édesanyámék.

Gy: De hogy volt olyan drága? Nagy jövedelem volt benne?

K.M.A: Jövedelem. Há osztán mondom, hogy akko' megvették a borokat. Nem vót afféle, hogy ne lehessen eladni. Nagy jövedelem vót.

Gy: És ami pénzt szereztek belőle, mie fordították?

K.M.A: Há' építettek, meg általában inkább földet vttek, meg sőlőt ha kaptak. Még több gazdaságot szereztek. Há' példáu' az én nagyapámnak, mán papámnak nem vót egy *tű* szőlője se. Egy csepp se. Há osztán addig seftekedett erre-arra, addig vette a szilvát, főzte a pálinkát, hogy utóvégü vót mán 10.000 tőke szőlője. Há mán apósom sorolta, me' az ott lakott vélük szembe, ott a Felszegen. Azt mondta apósom, hogy miko' vett először 500 tőke szőlőt, az első termésit elosztogatta mind az embereknek, olyan nagy öröme vót neki, hogy na mán van bora.

Osztán miko' eljött a szüreti multság a hegyen – me' nagyon mulató ember vót, lehet én is attu örököltem -, az miko' odamentek a cigányok hozzájuk, felültettk őket a birsalmafára. Azt mondta nekik: Na, na – me' kicsit dadogott – nekem itt egész estig muzsikáltok, osztán annyi szőlőt elvihettek, amennyit bírtok. Egész estig muzsikáltak nekik a cigányok a birsalmafán.

Gy: A szüreti bált mikor tartották, szüret után, vagy kzbe?

K.M.A: Szüret után. akko' minden évben megtartották a szüreti multságot, a karácsonyit, a szilvesztert. A fiúk szervezték.

Gy: Melyik volt a gazdag utcája a falunak?

K.M.A: Há' ezt a nagyutcát tartották gazdagabbnak, de vótak itt a másik utcába is, me' há' ezek a Varró családok, azok is gazdák vótak a Kis utcán. Nem lehetett azt nagyon kiválasztani. De általában ezen az utcán, a mi utcánkon, a Nagy utcán, meg a Felszegen laktak a nagyobb, módosabb emberek, gazdák.

Gy: az álló szőlőt csak karikába szedték le?

K.M.A: Úgy i, de nem mind. Me' szedték így le, és rakták fel a pince padlására, de az álló szőlőt igen-igen karikába vágták, nem aggatták így fel cérnára, mint most. A karikát abba a házba tárolták, ahun nem tüzeltek. Még vót rá eset, hogy meg is fagyott télen, me csak egy szobát fűtöttek.

Gy: A szőlőből készíttetek ízet, vagy más valamit a boron kívül?

K.M.A: Há' nem igen csináltak ízet, me' vót itt *bercencei szilva*, osztán abbu. Csak most később hallottam, hogy csináltak az otelló szőlőbü, de régen nem vót felszokás, hogy abbu csináljanak.

Gy: A pincébe még mit szktak tárolni, a boron kívül?

K.M.A: Há a boron kívül ebbe mán példáu' semmit se tárolok, me' otthun is van pice.de régen nem vót otthun pince, még 10 háznál sem, osztá akko' krumplit, zöldséget, savanyókáposztát. Mindent ott egybe.

Gy: Milyen gyakran jártak fel a pincébe?

K.M.A: Minden nap. Me' egyszer krumpli kellett, másko' murok, petrezselyem, msko' kellett forgatni a káposztát, me' nagy kádakba vót, nem csak bidonokba, ahogy most. Igen-igen régen mindenkinek bóthajtásos pincéje vót, nem vót szokásba ez a padlásos pince. A belső bóthajtásos vót, ahun tartották a bort, a zöldséget, a külső meg padlásos.

Gy: Hogy nevezik a pincének ezeket a részeit?

K.M.A: A belső, az *belső pince*, a külső azt régen úgy mondták, hogy *pincegátor*, ez meg csak *szén*.

Gy: A sajtolás ott volt a *pincegátorba*?

K.M.A: Nem, nem. A *sajtolás* igen-igen itt vót kinn a pince *szénjibe*, me még arru is szó vót régebben, hogy - anyósom szegény, nyugodjon békébe, sorolta – ennek a Zsuzsi Domokosnak az anyjáva' vót nagy barátnő. Jártak a fonóházhoz, osztán elmentek a hegyre, loptak *mustot*. Ott ahun van az a hegyi kút, ott vót azoknak a pincéjük, de nem tudom a fónáz hun vót, de nem vót messze. Csak osztán mentek loptak mustot, me' nem *sajtóltak* benn a pincébe, csak benn ledarálták a szőlőt, osztán itt künn *sajtóltak*. Megtöltötték az emberek a *sajtót*, miko' elálmosodtak az emberek elmentek haza, osztán a leányok felmentek a fonóbu, hoztak mustot, vittek sütőtököt, sütötték a tököt, itták rá a mustot.

Gy: Az emberek meddig sajtóltak éjzaka?

K.M.A: H ávót akik sajtóltak 12 óráig is.

Gy: A férfiak aztán összejártak, ha egy időbe *sajtóltak*?

K.M.A: H ávót, hogy összejártak, beszélgettek. Megtöltötték a sajtót, húztak egyet rajta, osztán elment a szomszédjához beszélgetni, még ereszkedett. De osztán vót itt mit csinálni. Me' általában, ha megcsinál egy *montot* azt mindig tapodták bé a kába. Abbu csináltak pálinkát. Na, még ezt csinálják a szőlőbü, pálinkát.

Gy: Azt mikor főzték ki?

K.M.A: Há azt is úgy januárba, februárba. Me' az is csak kiforrt addig. Me' a *mont* is addig forrik, mint a bor.

Gy: Miért fedik le, s földdel takarják be?

K.M.A: Há' azt csak azé', hogy ne menjen el az ereje.

Gy: A pinceszomszédságot tartották?

K.M.A: Há', nagyon. Én gyermek vótam, Borsosnak a nevelőapja meg há' nagyapám lehetett vóna, de úgy elbeszélgettünk miko ott egymás mellett vót a pincénk, mitha én is üvele egykorú lette vóna.

Gy: Voltak lyán eszközök, amiket kölcsön adtak, vagy együtt használtak?

K.M.A: Há vótak. Például régen szőlődarálója se vót mindenkinek, hanem vót a családba egy, osztán akko' e'vitte egyik a másiktu'. Meg osztán a pinceszomszéd is elkérte egyik a másiktu'.

Me' ugyebár ez nem olyan dolog, hogy kell sokáig. Me' estére ledarálhatta egy-két óra alatt, osztán szabad vót egész nap.

Gy: Mibe hordták a permetezőlevet?

K.M.A: Azt ilyen permetezőedényekbe. Eltört az sokszo'. Öblös edény vót.

Gy. Melyik a férfi munka, és melyik a női?

K.M.A: Há' régen férfi munka vót a metszés. A nők nem metszettek egyáltalán. A kötés meg nem vót férfi munka.

7. Gyűjtés ideje: 2009. április 18

Adatközlő: Széles Béla

gyűjtő: Szilágyi Brigitta

Született: Szilágysámson, 1948

Felekezete: református

Társadalmi helyzete: agrármérnök, szőlőbirtokos

Gy: Hány háztartás van Sámsonban?

Sz.B: Hozzávetőlegesen úgy 350, 380 háztartás.

Gy: Hányan foglalkoznak ebből mezőgazdasággal?

Sz.B: Körülbelül 200 család. Ezeknek is nagy része nyugdíjas.

Gy: És szőlőműveléssel?

Sz.B: Aki a mezőgazdaágban dolgozik, azok közül mindenki foglalkozik szőlővel. A gazdálkodók 90% önellátásra termel. Csak 10%, ami piacra termel. A gazdálkodók 80% mára csak magának termeli a szőlőt. Vagyis nem tudja eladni. Mivel nincs bevétel, elhagyják a szőlőket, parlagon maradnak a szőlőhelyek. Mára a szántóterületeknek csak 20%-át dolgozzák meg ahhoz képest, amennyit a kollektív megszűnte utáni néhány évben megdolgoztak. 400 szarvasmarha volt, most 100 körül, ha van a falban. 200 hektár szőlőt dolgoztak meg, most a megdolgozott terület nem sokkal több, mint 60 hektár.

Gy. Mekkora részgazdaságok vannak? Hány hektáros gazdaságok vannak, milyen számban?

Sz.B: Az átlagterület a 3 hektár, beleszámítva a kertet, szántót, szőlőt. 5-10 hektáros gazdaság van 40-50. 10 hektáron felüli birtoka 20-25 családnak van. 2-5 hektáros gazdaság lehet úgy 150 is, de vannak családok, akiknek a földterületük 2 hektáron alul van.

Gy: A szőlőművelés esetében a kisgazdák is piacra termelnek, termelnének?

Sz.B: Termelnének, de nincs, kinek eladják. Meg nagyon kicsi a mennyiség. Nem ad el bort, vagy csak 20 család. A többi nem tud minőségi bort termelni. És akkor nem veszik meg. Az útviszonyok miatt is kevesebb a felvásárló. Ballán – hogy a főútvonal mellett van – jobban el tudják adni a bort. Ott is jó bor van, de a sámsoni régebbi hagyományra nyúlik vissza, híres bor, nem jönnek még sem ide be, inkább fizetnek Ballán ha szükséges többet is érte. de nem jönnek az út miatt. A sámsoni bor akkor volt híres, amikor a zsidók megvették az egész bort, és eladta. Megvolt a kereskedése. Akkor volt a bor nagyon jó, amikor ki volt adva parancsba, hogy október 20-áig senki nem szüreteli a szőlőt. És akkor lett nagyon-nagyon kicsi, de jó minőségű bor. Az minőségi bor volt. Akkor még aszú bort is szürtek. De a klíma is más volt. Azóta megváltoztak a szőlőfajták, a klíma. Ezek már nem bírják ezt a klímát.

Gy. A kollektív felbomlását követően folytatni akarták a hagyományos gazdálkodást? Nem modernizálták a gazdaságot, nem alkalmazkodtak a gazdasági mozgásokhoz?

Sz.B: Nem tudtak alkalmazkodni a piachoz, mert nincs megszervezve a piac. A kisgazdáknak nincs piacuk. Hát a kollektív után mindenkire ott maradt a több hektár terület. De a gépeket nem tudták megvásárolni. Há' ment a szegény ember a kis kapájával, de kézzel nem tudta megdolgozni, nem bírta. Há' termelt az első években egy csomó bort, de edénye se volt, hogy hol tárolja. Vót néhány kis hordója, de azok a régi pincék, azokba is a régi bűdös, korhadtt hordók, abba tették a borokat, meg még kádakba is. Elromlottak a borok. De akkor még vették is a bort nagyon. De amikor látták, hogy beteg a bor, elment a kedvük, és nem jöttek többet. Aztán az emberek már nem tudták eladni a bort második-harmadik évben, és ott kellett hagyni a földeket. Megszűntek ezek a feldolgozók, Sarmoságon, Zilahun, Ballán, Somlyón, oda se tudták bevinni és értékesíteni.

De már nagy a konkurencia is. Megjelentek a magas technológiák, és olcsóbban megtermelik.

Gy: Amikor visszakapták a földeket, nem volt arra hajlam, hogy gépesítsék a szőlőművelést?

Sz.B: Nem volt rá pénz, nem volt rá hajlam. Nem volt szervezetség, a közöstől mindenki írtózott, mert elégük volt, és nem volt irányítás. Tehát nem volt elképzelés, semmi. Ha megmaradtak

volna azok a szőlők, amennyi volt a kollektívben, nem lenne vele mit csinálni. Ott pusztulna el, mert nincs kinek eladni. Megfőznék pálinkának. De még úgy se kellene senkinek.

A márka megvan. Sámson elismert borvidék. Tehát törvényesen elismert „regiune viticole”. A Silvánia Borvidéknek Sámson az egyik elismert központja. Meg van a nyilvántartásban. Lehetne márkás bort forgalmazni. Meg van a márka, csak kellene bort termelni, de ami borterem már nem felel meg annak a standardnak, amiket ma követelnek. A szőlőket össze kellene szedni egy helyre, csinálni egy komoly borpincét, ott csinálsz egy standard minőségű borpincét. Kellene egy komoly átvevő központ, ahova az emberek hordják a szőlőt csinálnak kiváló minőségű bort.

Gy: Mennyi ideje kezdték ilyen látványosan elhagyni a szőlőterületeket?

Sz.B: Hát úgy 5-6 éve. A munkaerő kiöregedett, a fiatalok elmentek. 80%-ben már csak idősek foglalkoznak a szőlővel. A szőlőt kellene telepíteni, a fajtákat kicserélni, a magántermőket ki kellene vágni, mert a törvény már tiltja a magántermő borok eladását. Mind nemes szőlővel kellene betelepíteni. Hát van erre program, adnak is erre pénzt. De csak a jó szőlőknek a telepítésére. Ha van neked például egy jó karbantartott szőlőd, és azt ki akarod vágni és más fajtával beültetni, arra elég sok pénzt adnak. Csak meg kell a programot pályázni.

Gy: De ahogy tudom, jelenleg is kapnak a gazdák valamilyen támogatást a szőlőterület arányához viszonyítva.

Sz.B: Hát 10 ár feletti földterületre adnak 61 egész valamennyi eurót. De csak annyit. És még ami lesz, ha igaz, hogy a permetszerekre, a védőszerekre adnak 10 áron felül 5 millió lejt. Ennyi a támogatás. De a felvásárlást senki, semmi nem biztosítja. Nincs ki megvegye. Meg van a szőlő, de nincs ki megvegye. Szerencse, hogy nem volt sok szőlő, elpusztult, de ha lenne sok szőlő, akko' nincs mit csinálni vele. Nincs, hogy eladni.

Gy: Milyen kilátások vannak a sámsoni szőlőgazdálkodásban. Ha meg nem változik az állam mezőgazdasági politikája, ezek a szőlők mind kipusztulnak. Mert ha megváltozna, és olyan politikát folytatna, hogy megérné, érdemes legyen, akkor mondjuk, még foglalkoznának vele. De ha nincs benne jövedelem, akkor senki nem foglalkozik vele. Hiába.

Gy: A sámsoni lakosok megélhetését mi biztosította különböző korszakokban?

Sz.B: Hát régebben mezőgazdasággal foglalkoztak, de a 70-es, 80-as években nagyon sokan jártak a gyárakban, meg a kőműves iparba. De most mindenki külföldre megy.

A gépek átvették az ember szerepét. Az emberi munkaerő nagyon drága. Ott lehet olcsón termelni, ahol a munkagépek végzik a munka nagy részét kevés emberrel. A sámsoni szőlő, meg bor azért olyan drága, mert minden munkát kézzel végeznek el. Itt egy liter bor kétannyiba kerül, mint Chilébe, ahol az ember még felé se megy. Amennyi erővel mi megtermelünk itt 1000 likó szőlőt, annyi munkaerővel Chlébe megtermelnek 20.000 kiló szőlőt. Azért olcsó ott annyira a szőlőt. Ilyen meredek dombon nem tudják gépesíteni?

Gy: De épp ezért, hogy hagyományos szőlőtermelést folytatnak, nem lehetne ebből felvirágoztatni, épp ezt értékelni?

Sz.B: Ez lenne a értékes, de nincs olyan ember, aki ért hozzá. Először meg kellene termelni a szőlőt, és utána meg kell termelni a bort. Nincs szakértelem. Van jó szőlő, de elrontják a bort. Van egy jó pár gazda, akik el tudják adni a boraikat, de csak ők, azoknak a vásárlóknak, akik odaszoktak. Van vagy 25-30 gazda, aki el tudja adni mind a borát. A több meg megissza, vagy kifőzi pálinkának. De nagyrészt keveset adnak el. Csak mellékjövedelem, mondhatni, hobbigazdálkodás. Kiegészítő gazdálkodás. A szőlő hagyományos művelése nem érdekli már az embereket. Érdekli már inkább egy fenyőerdő, egy tengerpart, vagy nem tudom milyen tó. De a hagyományos szőlőtermesztés, mint turisztikai vonzóerő már nem tud létezni.

Gy: A szőlőhegyi út lekövezésével nem olyan szándéka volt a helyi vezetőknek, hogy a falturizmust segítse?

Sz.B: De igen. Vannak megmozdulások, próbálgatnak, azóta jönnek is, nagyobb a forgalom. Próbálják visszacsalogatni a vásárlókat. Jobban feljönnek a hegyre, azóta jobban eladják a bort. Az jó gondolat volt, hogy megcsinálták az utat, mert jönnek az idegen autók, jobban megfordulnak, könnyebb a közlekedés. Esetleg lehetne a faluturizmust szőlészeti úton-módon. De ez nem érdekli már nagyon embereket.

Gy. A szilágysági régióban Balla a rivális csak?

Sz.B: Balla. Ballán is van jó szőlő, jó bor, meg Sarmoságon is. De ott már összerakták a szőlőket magántermővel is. elég sok a magántermő bor. Sarmoságon sok pince van, sokkal több, mint Sámsonan. De nem rendezett. De Ballán nincs pince. Ott a házak alatt tartják a bort. Az már jobb gazdaságilag is, mert már abban a helyben ki tudja szolgálni. Benn van a villany, technikailag jobban fel tudják szerelni, így a vevőket is jobban oda tudják csalogatni.

Tehát ebből a borgazdaságból akkor lenne valami, ha alakulna egy szövetkezet, oda mindenki behozná a kis szőlőit, az a szövetkezet feldolgozná, és akkor mindenki tudná, hogy

mennyit kap belőle, amikor eladják a bort. Így lehetne a sámsoni szőlőből sámsoni bort, egységes bort csinálni. Minőségi bort. De így hogy a te hordód penészes, a másik nem áslógolja, a harmadik megoxidálódik, amikor még le se sajtólja. Egy időben még elkezdtek vizezni is a bort. Az is nagyon lerontotta a hírnevet és a kereskedelmet. Már a kollektív idején, mikor nagyon kicsi volt a pozíciós szőlő, voltak akik elkezdtek vizezni. De Ballán még most is csinálják.

Gy: Mikortól járnak a sámsoniak borversenyre?

Sz.B: Mióta megszervezik. Most volt a hetedik. Gombos Gyula még az erdélyi borok versenyén is volt vagy három-négy éve. De ahhoz, hogy olyan borversenyre menjen valaki, kell valami dörzsöltség, és borászati szakértelem. Úgy kezeld a borodat, hogy megfeleljen. Az erdélyi borversenyre már minőségi bort kell vinni. Ott már nagyon komoly a verseny. Ott kapott Gyula bácsi érmet. De a szilágysági borversenyeken voltak aranyos, nagyaranyos sámsoni borok.

Ilyen szép fekvésű szőlőhegy nincs még Erdélyben. Csak az a helyzet, hogy nincs megművelve. De régen nem volt olyan, hogy ne legyen megművelve. Minden lapméteren szőlő volt. Alul is, ahol a szilvás van, szőlő volt.

Gy: Hozzávetőlegesen hány hektár ez a nagy szőlőhegy?

Sz.B: hogyha meglenne dolgozva minden terület, akkor, olyan 70 hektár.

Gy: De mindig volt még egyéb helyen is szőlő, ugye?

Sz.B: Persze. Még volt a Rigóhegyen, a Hegyhátán, Kenderágon, az Ecet hegy, az ilbáti kertek tetejében.

Gy: A gazdasági különbségek megnyilvánultak a szőlőgazdálkodásban, a borok minőségében?

Sz.B: Tehát jó minőségű bort azok termeltek, akinek volt minőségi szőlője. Akinek volt egy kicsi-kicsi szőlője, annak nincs is hozzá felszerelése. Tehát nincsen se hordója, se semmije. Jó bort az termel, akinek van hozzá mindene. Van hozz pincéje, hordója, felszerelése, és van egy kis hozzáállása. Mert csak így lehet. A szőlőt másképp nem lehet. A szőlőhöz érten kell, kell tudni, hogy mit, hogy csinálni. Jó szőlőből nem lehet jó bort csinálni, ha valaki nem ért hozzá. Kell hozzá érteni. És ezt apáról fiúra tanulgatták. Be kell tartani a szabályokat.

Gy: Azok a gazdák folytatták intenzíven a szőlőművelést, akiknek a kollektív előtt is nagyobb birtokuk volt?

Sz.B: Igen, azok tudták, mert azoknak volt területjek is, és azoknak volt hozzáértések is. Aki dolgozott egy kis magántermőt, hát az semmi.

Gy: Az elmondható, hogy azok hagyták e a szőlőt, akiknek kevés is volt?

Sz.B: Hát azok inkább. De ma már hagytak mások is, akik kiöregedtek.

Gy: A márkásításból nem adódik a sámsoniaknak valamiféle kötelesség?

Sz.B: A márka le van védve, de forgalmazni nem lehet, csak ha a standardnak megfelel. Ebben a helyzetben nem sokat ér, mert a mellé termelni kellene. Ahhoz licenszet kellene kivenni. És mint *vin de regione superior*, ilyenfajta bor lehetne értékesíteni.

Gy: Hogy tudták ezt levédeni?

Sz.B: Hát úgy, hogy Sámson több száz éve mindig-mindig bortermelő községnek volt nyilvántartva. És azt a hírnevet még nem veszette el. Sámson borászati központ. Szerepel az európai nyilvántartásban.

Gy: De hány éve létezik, a sámsoni bor, mint márka?

Sz.B: Hát ezek most voltak bevezetve 20-30 éve. De onnan kapta a nevit, hogy hagyománya van.

Gy: Akkor nem volt borvizsgálat?

Sz.B: Nem, nem hiszem. Mert azért kapta meg ezt a márkát, mert évek óta a zsidók kereskedelme révén Európa számos részébe eljutott a sámsoni bor. A sámsoni szőlőhegy összes termése a zsidóhoz ment. Az csinált egy csomó bort. Vagy amelyik embernek volt még bora a pincéjében megkóstolták, hogy megfelel-e, lepecsételték és, megvették. A zsidó aztán értékesítette a bort. Azok adtak nevet a sámsoni bornak, mert elvitték messzire, elvitték Bécsbe. Azt mondják, hogy a bécsi udvarban, mikor volt koronázási ünnepség, ittak sámsoni bort. Mert a zsidónak ott is volt összeköttetése, és elvitte az egész világba a bort. Most is, ha összeállnának, és tudnának megtermelni 20 vagon minőségi bort, akkor lehetne bepalackolni.

Gy: De a lakosok nem igazán tudtak fellendülni, meggazdagodni a borból, mert kevés pénzért adták el a zsidóknak.

Sz.B: Olyan nagyon nem. Soknak, csak a napélő kenyerét biztosította. A nagy jövedelem a kereskedőé volt. A gazdálkodás soha se járt jól, hanem a kereskedő. Összefogás nélkül nem lehet. Csak az összefogáshoz kell bizalom. Az ember most sem bízik az egyik a másikba. Mert ha valamit csinál, akkor már azt mondja, hogy ellopja az övét. A mentalitás nem változik semmit.

